

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

14 mei 1969

54e jrg.

No. 2695

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR
BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Economische groei en leefbaarheid ..	469
Twee maal jaarverslag Nederlandsche Bank:	
<i>Drs. G. de Man</i> : Altijd weer de inflatie	470
<i>Drs. E. F. Limburg</i> : Wijziging van de belastingstructuur in een inflatoir klimaat	473
Twee maal het rapport Evaluatie Ontwikkelingshulp:	
<i>Drs. E. W. Hommes</i> : Commentaar van een socioloog	474
<i>Drs. H. van der Heijden</i> : De mening van een econoom	476
Twee maal Twente en de achtste medische faculteit:	
<i>Dr. W. T. Kroese</i> : Het Limburgse madeliefje en de Twentse muurbloem	484
<i>Drs. P. Snel</i> : Notities bij de artikelen van Prof. Stevers en Drs. Toonen	485
<i>C. P. A. Bakker</i> :	
Schipbreuk van de besloten beleggingsfondsen?	481
Economisch-statistische berichten	483
Geld- en kapitaalmarkt ..	487
Mededelingen	489

Economische groei en leefbaarheid

Een op ruime schaal heersend misverstand wil dat leefbaarheid en economische belangen per definitie vijanden van elkaar zijn. Dat is jammer. In de eerste plaats omdat de partijen in conflicten rond dit thema daardoor vaak weinig geneigd zijn om naar elkaar te luisteren, overtuigd als zij zijn van de onvergelykbaarheid van elkaars argumenten. De groeiaanhangers hebben daarbij wel eens de neiging, omdat en zolang de argumenten van hun tegenstanders zo moeilijk „hard” te maken zijn, deze argumenten dan maar gemakshalve een zo gering mogelijke rol toe te kennen. De leefbaarheids-supporters laden soms — en niet altijd ten onrechte — het verwijt op zich reeds bij voorbaat en zeer principieel gekant te zijn tegen alles wat met industrievestiging en havenaanleg te maken heeft. Aldus kunnen situaties ontstaan, waarin de partijen elkaar niet meer serieus willen nemen en de mogelijkheid wegvalt tot een open discussie met elkaar te komen, een discussie waarin men inderdaad „open” wil staan voor elkaars argumenten.

Jammer is dit misverstand ook, omdat het een *misverstand* is: leefbaarheidseisen en economische-groeiverlangens behoeven in het geheel niet strijdig met elkaar te zijn. Integendeel, zij hebben wellicht een gemeenschappelijke noemer. Als zij beide daarop kunnen worden teruggebracht, is misschien rationele afweging, een zakelijke discussie mogelijk.

Dit is wellicht te demonstreren aan de hand van een kranteverslag over wat de commissaris van de koningin in Zuid-Holland, Mr. J. Klaasesz, jl. zaterdag op een Rotary-vergadering in Rijswijk heeft gezegd over de plannen tot vestiging van een hoogovenbedrijf op de Maasvlakte: in zaken als luchtverontreiniging zou de leefbaarheid boven economische factoren moeten prevaleren. Hij reageerde daarmee op de rede van de president-directeur van Shell-Nederland, Mr. J. R. H. van Schaik, die naar voren had gebracht dat de maatregelen die een bedrijf tegen luchtvervuiling kan nemen, toch wel gebonden zijn aan economische begrenzingsen.

Beperken wij ons gemakshalve tot de luchtverontreiniging, dan dient opgemerkt dat deze met de moderne apparatuur tegenwoordig redelijk goed constateerbaar is. Ook moet het niet onmogelijk zijn deze te voorkomen door luchtverontreiniging voortbrengende bedrijven uit te rusten met machines die deze verontreiniging tot nul reduceren. Dat kost die bedrijven erg veel geld. Zijn deze kosten zo hoog dat de produkten van deze ondernemingen niet verkoopbaar zijn, dan is er dus — terwille van een juiste allocatie van de produktiefactoren — voor hen geen plaats. Afwenteling op de belastingbetaler, door deze voorzieningen door een of andere regionale of lokale overheid voor diens rekening te laten nemen (verkapte subsidie!), verstoort deze allocatie en maakt de produkten van die onderneming er macro-economisch niets goedkoper op. De heer Van Schaik heeft in deze zin volkomen gelijk met zijn „economische begrenzingsen”. De kosten van de apparatuur, die de luchtverontreiniging moet bestrijden, vormen nu die gemeenschappelijke noemer, waarop de wederzijdse motieven — althans voor dit ene leefbaarheidsaspect — kunnen worden teruggebracht. Zijn zij voor het bedrijf te hoog, dan wegen de leefbaarheidsbelangen het zwaarst; zijn zij daarentegen toch op te brengen, dan is dit stukje economische groei kennelijk om macro-economische redenen noodzakelijk.

Iets anders wordt het natuurlijk wanneer men meent de luchtverontreiniging niet (geheel) te moeten voorkomen. Maar men is — in bovenstaande regeling — wel gedwongen dit dan expliciet te maken.

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

dR

Altijd weer de inflatie

Kanttekeningen bij het jaarverslag 1968 van de Nederlandsche Bank

Het verschijnsel inflatie heeft het economische leven van ons land de afgelopen twintig jaar bijna onafgebroken vergezeld, zij het in een wisselend tempo. Slechts in een drietal jaren, te weten 1953, 1959 en 1961, werd de doelstelling van een stabiel algemeen prijspeil in bevredigende mate gerealiseerd. Anderzijds bedroeg de prijsstijging in de jaren 1951, 1957, 1964 en 1966 ruimschoots meer dan 5%. Een goede indicatie voor de gedurende deze hele periode opgetreden prijsstijging vindt men in het prijsindexcijfer voor de kosten van levensonderhoud (exclusief sociale verzekeringen en belastingen), dat sinds 1950 vrijwel is verdubbeld. Reeds thans kan met grote zekerheid worden geconstateerd, dat ook 1969 een relatief grote stijging van het algemene prijspeil te zien zal geven. In het *Centraal Economisch Plan 1969* wordt de stijging van de prijsindex van de gezinsconsumptie voor het lopende jaar geraamd op 5,5%. Inflatie blijkt dus een verschijnsel te zijn, dat zelden of nooit uit de actualiteit van het economisch leven verdwijnt.

Wat zijn de oorzaken van inflatie en wat zijn de gevolgen ervan? Heeft inflatie een gunstige of een ongunstige invloed op het economisch leven of is die invloed wellicht neutraal? Is het wenselijk en mogelijk de inflatie te bestrijden, en zo ja, welke instrumenten zijn daarvoor dan het meest geëigend? Dit zijn wel de belangrijkste vragen met betrekking tot de inflatie, die zowel economen als de verantwoordelijke beleidsinstanties voortdurend bezig houden. Tot die beleidsinstanties behoort ook de Nederlandsche Bank, die krachtens artikel 9 van de Bankwet tot taak heeft — de president van de Nederlandsche Bank wijst daar in het recente jaarverslag nog eens nadrukkelijk op — de waarde van de Nederlandse geldeenheid zo veel mogelijk te stabiliseren. In de jaarverslagen van de Nederlandsche Bank treft men dan ook regelmatig diepgaande beschouwingen aan over het inflatieproces, in het bijzonder met betrekking tot de lokalisering van de bronnen van de inflatie. Deze analyses zijn temeer van belang, omdat de Nederlandsche Bank als centrale monetaire beleidsinstantie geheel los staat van de verschillende economische groeperingen in onze volkshuishouding, die tezamen de inflatie teweegbrengen. Ook weer in het jongste jaarverslag heeft Dr. Zijlstra, op nogal alarmerende wijze, aan het inflatievraagstuk aandacht besteed. Op deze beschouwingen en hun relatie met de betalingsbalans en het wisselkoersvraagstuk willen we in het onderstaande wat nader ingaan.

DE ONTWIKKELING IN 1968

Bij het opsporen van de bronnen van de inflatie gaat het om de vraag in welke sectoren van de volkshuishouding de inflatie is veroorzaakt en welk karakter zij bezit. Aan de

hand van deze analyse kan worden vastgesteld waar en hoe de maatregelen tot redres zullen moeten worden genomen. Of met andere woorden, eerst wordt de diagnose gesteld en daarna wordt een therapie aangegeven.

In het verslag over 1967 leidde deze analyse voor Dr. Zijlstra tot de conclusie, dat de inflatie in 1967, evenals in de voorgaande hausse-jaren, in sterke mate het karakter droeg van een bestedingsinflatie, welke in hoofdzaak werd teweeggebracht door het economisch gedrag van de overheid. De overheidsbestedingen werden te weinig teruggedrongen — of, wanneer men het van een andere kant benadert, men slaagde er niet in de stijging van de overheidsuitgaven te compenseren door een evenredige, via belastingverhoging afgedwongen verhoging van de particuliere bestedingen — waardoor ondanks de ontspanning in de conjunctuur de lopende rekening van de betalingsbalans op transactiebasis voor dat jaar een tekort vertoonde volgens de destijds voorlopige cijfers van f. 355 mln. (het definitieve cijfer is f. 282 mln.).

De combinatie van een zich ontspannende conjunctuur met een tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans bracht Zijlstra in genoemd jaarverslag tot de uitspraak, dat er tendenties aanwezig waren in de richting van een fundamentele onevenwichtigheid van onze economie ten opzichte van het buitenland. En hoewel de ontwikkeling van de loonkosten per eenheid produkt in 1967 daartoe zeker geen aanleiding gaf, werd hieraan de op een politiek advies lijkende conclusie verbonden, dat in 1968 de grootst mogelijke voorzichtigheid zou moeten worden betracht ten aanzien van de loonontwikkeling. Deze uitspraak werd mede gebaseerd op de sombere verwachtingen van de president met betrekking tot de ontwikkeling van de verhouding tussen lonen en produktiviteit in 1968. Te sterke verhoging van de lonen zou onze concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland, die toch al aanzienlijk was verslechterd, verder aantasten, en zou daarmee tot stagnatie in de export en tot werkloosheid kunnen leiden. Het ging volgens Zijlstra bij het loonbeleid dus niet om het primaat van de betalingsbalans boven de werkgelegenheid, maar om de keuze tussen loonshoogte en werkgelegenheid.

Deze sombere gedachten zijn achteraf niet gemotiveerd gebleken, want hoewel de loonstijging in 1968 aanzienlijk hoger was dan in de ramingen van het *Centraal Economisch Plan 1968* was aangenomen, zijn de loonkosten per eenheid produkt van bedrijven niet gestegen en verbeterde onze concurrentiepositie in niet onaanzienlijke mate. De lopende rekening van de betalingsbalans vertoonde ten opzichte van 1967 een verbetering van f. 535 mln. Het saldo van de lopende rekening tezamen met de voorraadvorming steeg van 1% van het nationaal inkomen in 1967 tot 2% in 1968.

De werkloosheid vertoonde een, zij het matige, daling van 2,3% in 1967 tot 2,1% in 1968. Niettemin daalde de arbeidsinkomensquote — evenals dat reeds in 1967 het geval was — waarmee een correctie plaatsvond op de eerder plaats gehad hebbende forse stijging van het loonaandeel in het nationale inkomen. Deze verschuiving in de inkomensverdeling had een positieve invloed op de besparingen. Al deze factoren overziende kan men o.i. alleen maar concluderen, dat 1968 een vrij gunstig jaar is geweest en dat de loonontwikkeling zeker niet verantwoordelijk kan worden gesteld voor het niet ten volle realiseren van de macro-economische doelstellingen.

DE VOORUITZICHTEN VOOR 1969

Het jaar 1968 was aanzienlijk gunstiger dan de president van de Nederlandsche Bank aanvankelijk verwachtte. Ondanks de voldoening hierover in het verslag, overheerst toch ook in dit verslag weer de bezorgdheid over de ontwikkeling in de nabije toekomst, waarbij steeds op de achtergrond staat de vrees voor het uit de hand lopen van lonen en prijzen, waardoor onze concurrentiepositie en daarmee de werkgelegenheid zouden worden bedreigd.

Nu is het boven twijfel verheven, dat de economische ontwikkeling in 1969 met een forse prijsstijging gepaard gaat. De oorzaak van deze prijsstijging is echter niet zo duidelijk, als velen, voor wie de BTW en prijsverhoging synoniemen zijn geworden, wel denken. In het recente jaarverslag wordt dan ook veel minder uitdrukkelijk dan in voorgaande jaren gepoogd de oorzaken van de inflatie bij bepaalde sectoren van de volkshuishouding te lokaliseren. Veel meer dan te zoeken naar de veroorzakers van de huidige inflatie, geeft de president een breed scala van middelen aan, die tot indamming van de prijsstijging kunnen bijdragen. Zijlstra komt daarbij zelfs tot de uitspraak, dat in een reeds inflatoir milieu, waarin lonen, prijzen, overheidsuitgaven en belastingen afwisselend een dominerende rol spelen in het inflatieproces, het onderzoek naar de causaliteit een vrijwel vruchteloze zaak is. De verschillende partijen proberen elkaar, aldus de president, de schuld in de schoenen te schuiven en daarmee wordt de discussie uitzichtloos. Deze opmerking is ons uit het hart gegrepen. Inderdaad vormen veel macro-economische beschouwingen van vertegenwoordigers van allerlei belangengroepen niets anders dan rationalisaties van het eigen belang. Steeds weten de verschillende belangengroepen wel te motiveren, dat en waarom ze in de inkomensontwikkeling zijn achtergebleven en dat de belastingen juist op hen zo onevenredig zwaar drukken. Zo wentelen we de lasten op elkaar af en het resultaat zien we in de ontwikkeling van de prijzen. Aan de inflatie zijn we allemaal schuldig en het inzicht zou veld moeten winnen, dat we voor de bestrijding daarvan bereid moeten zijn de nodige offers te brengen, met name ook in de sfeer van de belastingen. In de door de overheid veroorzaakte bestedingsinflatie komt onze gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor het inflatieproces wellicht het best tot uitdrukking. Zij is nl. in hoge mate het gevolg van de niet aflatende aandrang tot verhoging van de uitgaven en het gebrek aan bereidheid via belastingverhoging daarvoor de nodige middelen beschikbaar te stellen.

Met deze ontboezeming is echter nog niet gezegd wat er thans en in de nabije toekomst zou moeten gebeuren om de prijsstijging in elk geval binnen zodanige perken te houden, dat de in 1968 bereikte verbetering van onze internationale concurrentiepositie niet direct weer verloren gaat, hetgeen overigens niet alleen van ons, maar tevens van de

Monetair allerlei

la douce Franc(e)

allons en francs de la patrie

DM: politieke munt

Strauss: frank en vrij spreken

revaluatie: geBazel

Verkiesinger

Christen-D-markraten

de aandelen van Vondeling:

links(e) effect(en) sorteren?

(ongecorrigeerd)

prijsontwikkeling in het buitenland afhankelijk is. Wat zegt de president van de Nederlandsche Bank over de mogelijkheden tot intoming van de prijsbeweging?

Ten eerste dienen regering en bedrijfsleven zich zo spoedig mogelijk gezamenlijk te beraden, hoe voor 1970 een redelijke reële loonsverhoging kan worden gerealiseerd, zonder dat deze tot stijging van het prijspeil aanleiding zal geven (arme vrije loonpolitiek!). In de invoering van een spaarloon ziet de president in dit verband geen heil.

Ten tweede moet het overheidsbudget worden gefinancierd zonder verdere stijging van de belastingdruk, met uitzondering van de drukverzwaring, welke voortvloeit uit de reële-progressiewerking. Mocht verhoging van de belastingdruk om welke reden dan ook toch niet te vermijden zijn, dan zou deze drukverzwaring moeten plaatsvinden via de kostprijsverhogende belastingen, omdat verdere verhoging van de directe belastingen de besparingen zou kunnen aantasten:

Niettemin acht de president rust op het gebied van de kostprijsverhogende belastingen, evenals op dat van de sociale verzekeringen; een noodzakelijke voorwaarde voor het tot staan brengen van de huidige prijsstijging.

Tenslotte zal ook de prijspolitiek van de overheid tezamen met de door het bedrijfsleven in acht te nemen prijsgedragsregels een bijdrage moeten en kunnen leveren aan de stabilisatie van het prijspeil.

En als al deze maatregelen door onvoldoende consequente toepassing niet het gewenste resultaat opleveren, staat als ultimum remedium, evenals helaas reeds zo vaak nodig is gebleken, op de achtergrond de monetaire politiek, die op abrupte wijze een eind zou kunnen maken aan het inflatoire kat- en muisspelletje, zij het ten koste van een fikse werkloosheid.

Hoewel dit pakket van maatregelen ongetwijfeld goede mogelijkheden biedt om de inflatie het hoofd te bieden, zouden wij toch enkele kritische kanttekeningen willen plaatsen.

1. Het is ons niet duidelijk, waarom de invoering van spaarloon geen enkele bijdrage tot beperking van de inflatie zou kunnen leveren. Bezien van de kostenkant lijkt de verwachting niet geheel ongegrond, dat het spaarloon door zijn bijzondere karakter minder snel tot doorberekening aanleiding zal geven dan een gewone loonsverhoging en dit lijkt ons te meer te gelden, indien de uit het spaarloon beschikbaar komende middelen in de eigen onderneming zouden mogen worden geïnvesteerd. Bezien van de bestedingenkant is het duidelijk, dat het spaarloon de druk op de prijzen uit hoofde van bestedingsinflatie zal kunnen verminderen en bovendien de betalingsbalans kan ontlasten.

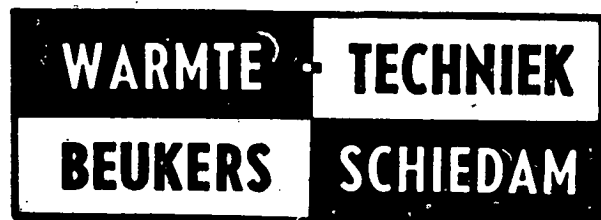
2. Naar onze mening had veel sterker de nadruk moeten worden gelegd op de noodzaak een verdere verhoging van de kostprijsverhogende belastingen onder de huidige reeds zo sterk inflatoire omstandigheden te voorkomen. Als je een vuur wilt blussen, moet je er zeker geen benzine op gooien. Hoewel we het niet kunnen bewijzen, hebben we toch wel heel sterk het gevoel, dat een geheel of gedeeltelijk achterwege laten van de per 1 januari 1970 aangekondigde verlaging van de loon- en inkomstenbelasting ter correctie van de nominale-progressiewerking een aanzienlijk geringer prijseffect zou hebben dan verhoging van de BTW.

3. Het is de vraag of bij consequente toepassing van de voorstellen van de president in het bijzonder de lagere lonen, die reëel gezien thans toch al in de verdrukking komen, niet in hoge mate het gelag zullen moeten betalen.

4. Het moet onwaarschijnlijk worden geacht, dat men er in zal slagen de stijging van de rijksuitgaven binnen de door de reële budgetruimte aangegeven grenzen te houden (onder reële budgetruimte wordt verstaan het trendmatige middenaccres van het rijk, indien men rekening houdt met de reële-progressiewerking). Aangezien verhoging van de kostprijsverhogende belastingen, in het bijzonder de BTW, moet worden voorkomen — ook de president is die mening toegedaan — moeten we tot de conclusie komen, dat er niet voldoende ruimte zal zijn in de rijksbegroting om de per 1 januari 1970 aangekondigde verlaging van de loon- en inkomstenbelasting ter compensatie van de nominale-progressiewerking in zijn geheel te laten doorgaan.

INFLATIE EN WISSELKOERSEN

Onder de werking van het huidige internationale geldstelsel wordt van de deelnemende landen niet een tot het uiterste doorgevoerde aanpassing van het interne economische beleid aan het externe evenwicht gevraagd. In de plaats hiervan is voor het geval van een structurele onevenwichtigheid t.o.v. het buitenland (fundamenteel disequilibrium) de mogelijkheid van devaluatie ingebouwd bij een structureel te hoog prijspeil, en van revaluatie bij een structureel te laag prijspeil. Tenzij het economische beleid internationaal in hoge mate is gecoördineerd, zal zich bij een dergelijk stelsel van tijd tot tijd voor verschillende landen de noodzaak voordoen van pariteitswijziging. We constateren echter in de praktijk, dat van de coördinatie van het economische beleid niet veel terecht komt (het lukt in de EEG nauwelijks, laat staan in veel groter verband), terwijl er anderzijds een steeds grotere weerstand blijkt

(I.M.)

te bestaan tegen het gebruiken van het instrument van de wisselkoersaanpassing, ook als dat de aangewezen oplossing is¹. Dit leidt o.i. tot de noodzaak van een steeds toenemende internationale kredietverlening (hetgeen dan ook gebeurt; zonder dat zou het heersende internationale monetaire stelsel het al lang begeven hebben) of tot een wijziging van het systeem van vaste wisselkoersen. Dit laatste vraagstuk krijgt sinds enige tijd meer aandacht. De president van de Nederlandsche Bank gaat in het jongste jaarverslag eveneens hierop in.

Welke zijn de alternatieven van een systeem van vaste wisselkoersen? In de eerste plaats kan men denken aan een systeem van geheel vrije wisselkoersen, waardoor de noodzaak tot aanpassing van het binnenlands beleid ter handhaving van het externe evenwicht vervalt. Het effect van het binnenlands beleid op de relaties met het buitenland komt dan niet meer tot uiting in wijziging van het saldo van de lopende rekening van de betalingsbalans, maar in koersveranderingen. Hoewel dit systeem op het eerste gezicht aantrekkelijke kanten heeft, stemmen wij graag in met de bezwaren, die de president van de Nederlandsche Bank tegen een dergelijk systeem inbrengt. Het belangrijkste door de president aangevoerde bezwaar is, dat omvangrijke, al dan niet speculatieve, kapitaalbewegingen zodanige koersveranderingen zouden kunnen veroorzaken, dat deze ook een ernstige verstoring van het lopende verkeer zouden meebrengen. Dit zou tot restricties in het handelsverkeer kunnen leiden, die op hun beurt een gevaar zouden kunnen inhouden voor het multilaterale handels- en betalingsverkeer. Wij willen daar nog aan toevoegen, dat de elasticiteiten van in- en uitvoer op korte termijn veel geringer zijn dan op wat langere termijn, waardoor op korte termijn vaak veel grotere koersveranderingen zullen optreden om het betalingsbalansevenwicht te handhaven dan op langere termijn noodzakelijk is, hetgeen eveneens een verstoringe invloed op de koersvorming zal uitoefenen. Wij zijn het met de president eens, dat overgang naar een systeem van vrije wisselkoersen voor de internationale economische betrekkingen een stap terug zou zijn. Dit hoeft echter niet te betekenen, dat we dan maar met het huidige systeem van crisis tot crisis moeten blijven doorgaan. Er is nl. nog een ander alternatief.

¹ De speculatie rond de Duitse mark van de afgelopen dagen en het uiteindelijk toch niet doorgaan van de revaluatie hebben dit nog eens duidelijk aangetoond.

Wijziging van de belastingstructuur in een inflatoir klimaat

In zijn jaarverslag analyseert Dr. Zijlstra het inflatoire klimaat dat momenteel in ons land bestaat. Enkele beleidsconclusies zijn, dat aan het front van de indirecte belastingen rust moet worden betracht, terwijl de overheid zijn budget zo zal moeten financieren, dat een verdere stijging van de belastingdruk, anders dan als gevolg van het reële-progressie-effect van de inkomstenbelasting, wordt voorkomen.

Met de analyse van het presidentieel verslag zijn wij het volledig eens. Bij de aanbevolen remedies, in het bijzonder de hierboven genoemde, willen we graag enkele opmerkingen plaatsen.

Ceteris paribus verkeert een land, waar het aandeel van de directe belastingen in de totale belastingdruk t.o.v. de handelspartners groot is, in een nadelige concurrentiepositie als gevolg van het restitutie- en heffingsmechanisme aan de grenzen. Dit geldt in de EEG voor Nederland en Duitsland, welke landen dus gebaat zijn bij een verschuiving van directe naar indirecte belastingen. Nu is de moeilijkheid, dat zo'n verschuiving, afhankelijk van de algemeen economische toestand waarin deze plaats vindt, er toe kan leiden, dat de beoogde verbetering van de concurrentiepositie niet plaats vindt. Deze casuspositie doet zich thans in Nederland voor: elke additionele prijsverhoging versterkt momenteel de loonstijging en daarmee het kostenpeil, op basis waarvan de industrie moet concurreren. Een geforceerde harmonisatie van de belastingverhoudingen in EEG-verband door eenzijdige verhoging van de indirecte belastingen zou dan ook averechts werken.

Maar ook een beleid in de geest van de aanbeveling van de Europese Commissie, nl. om het accent voorlopig maar weer op de directe belastingen te leggen, zou tot verzwakking van de concurrentiepositie aanleiding geven. Daarom dient in de door Dr. Zijlstra bepleite beraadslagingen tussen de overheid en de partijen in het bedrijfsleven over de economische politiek in 1970 ook dit Scylla- en Charybdis-achtige probleem onder de loep te worden genomen.

De ideale resultaten van het overleg op dit punt zouden er ongeveer als volgt uitzien:

— overeenstemming wordt bereikt over de sociale werking van directe, resp. indirecte belastingen; de opvatting als zouden indirecte belastingen a-socialer zijn dan directe, wordt unaniem ter zijde geschoven op basis van een zakelijke analyse waarbij met name

de afswenteling van de directe belastingen in lonen en prijzen aan de orde komt.

— vervolgens wordt een afspraak gemaakt over een geleidelijke jaarlijkse verschuiving van directe belastingen naar indirecte belastingen; de afspraak heeft betrekking op een periode van minstens 5 jaar.

— de uitvoering geschiedt zoveel mogelijk op basis van een automatisme, waarbij van essentieel politiek belang is dat het mechanisme in zijn uitwerking neutraal is t.o.v. de ter beschikking van de overheid komende middelen, het beschikbare werknemersinkomen en het beschikbare overig inkomen.

Voor het bovenbedoelde automatisme leent zich het beste een systeem van gelijke en gekoppelde verlagingen van de inkomstenbelasting en verhogingen van het BTW-tarief. In de formule voor verlaging van de inkomstenbelasting moet de belastingvrije voet een belangrijke rol spelen, zoals met het oog op de sociale aanvaardbaarheid. Er zal overeenstemming over moeten bestaan, dat het gedeelte van de prijsindexverhoging, dat aan deze verschuiving valt toe te rekenen, geen aanleiding mag zijn tot additionele looneisen. Het automatisme zou moeten functioneren los van belastingverhogingen of verlagingen uit anderen hoofde, zoals bijv. de correctie van het progressie-effect, voor zover verband houdend met inflatie.

Het bovenstaande ziet er ongetwijfeld simpeler uit, dan deze materie zal blijken te zijn. Maar een gezamenlijke actie van de betrokken groepen, waarbij zowel de politiek-tactische als de economische problematiek op evenwichtige wijze aan zijn trekken komt, is de enige mogelijkheid om de noodzakelijke wijziging van de belastingstructuur te verenigen met de bestrijding van de loon- en prijs-spiraal. Het ermee gemoeide rekenwerk zal zeker niet het belangrijkste struikelblok opleveren.

Lukt deze aanpak niet, dan ziet het er niet naar uit dat Nederland met zijn belastingstructuur spoedig in de pas met zijn partners zal lopen en vanuit dit gezichtspunt op gelijke voet met hen zal kunnen concurreren.

E. F. Limburg

HET „CRAWLING PEG” SYSTEEM

Als tussenvorm tussen het stelsel van vaste en van vrije wisselkoersen is de laatste tijd van verschillende kanten aandacht besteed aan het zgn. „crawling peg” systeem of de kruipende pariteitenschaal². De officiële pariteit (mid-denkoers) voor een bepaalde periode, bijv. één maand, is in dit systeem gelijk aan het rekenkundig gemiddelde van de actuele koersen gedurende bijv. de afgelopen 10 of 12

maanden. Elke maand wordt de pariteit opnieuw vastgesteld aan de hand van de actuele koersen gedurende de referentieperiode. De officiële koers is dus gelijk aan het 10- of 12-maands (al naar gelang de lengte van de referen-

² Wij noemen: A. J. Butter: „Het autoclave stelsel: kruipende wisselkoersen in plaats van vaste of zwevende”, *De Economist*, maart/april 1968; H. S. Houthakker: „De toekomst van het internationale monetaire bestel”, *Economisch Kwartaal Overzicht* van de Amsterdam-Rotterdam Bank van december 1968.

tieperiode) voortschrijdend gemiddelde van de actuele koersen in het nabije verleden. De mate waarin de officiële pariteit* per maand kan veranderen is nu afhankelijk van de lengte van de referentieperiode en de maximaal toegestane schommelingen van de actuele koersen boven en beneden de officiële koers (de bandbreedte). In het door Butter in *De Economist* uitgewerkte voorbeeld van een referentieperiode van 10 maanden en een bandbreedte van 1% boven en onder de officiële koers, zal de officiële koers in de extreme gevallen — de actuele koers beweegt zich constant langs de benedengrens van de band (overgewaardeerde valuta), c.q. langs de bovengrens van de band (ondergewaardeerde valuta) — met 1 pro mille per maand worden verlaagd c.q. verhoogd. Dit betekent dat per jaar de officiële pariteit met ruim 1% kan veranderen. Door vergroting van de bandbreedte en verkorting van de referentieperiode kan dit percentage worden verhoogd.

Indien de maximaal mogelijke pariteitswijziging niet boven bijv. 1,5% à 2% per jaar uitkomt, lijkt dit systeem ons uitermate geschikt om op geleidelijke wijze de optredende wijzigingen in de structurele-kostenverschillen tussen de landen op te vangen. Het bezwaar van de bevordering van speculatie is niet aanwezig, omdat de koerswijzigingen zo gering en geleidelijk zijn, dat er voor speculanten geen brood in zit.

Het is voor een goed functioneren van het systeem wél voorwaarde, dat de interventiepolitiek van de centrale banken op de valutamarkt er zich toe beperkt de actuele koers binnen de maximum toelaatbaar gestelde grenzen onder en boven de officiële pariteit te houden. Zou de valuta van een bepaald land door actieve interventie kunstmatig te hoog worden gehouden, bijv. precies op de officiële pariteit, dan werkt het systeem niet. Op een dergelijk beleid zou o.a. als sanctie kunnen worden gesteld, dat het betreffende land, wanneer uit het gevoerde interventiebeleid betalingsbalansmoeilijkheden voortvloeien, slechts onder relatief zware condities (met name ook het stoppen van het actieve interventiebeleid) internationaal krediet zou kunnen verkrijgen.

Wij betreuren het enigszins, dat de president dit systeem, dat hij niet zonder meer verwerpt — met name denkt de president aan de mogelijkheid dit systeem tijdelijk voor bepaalde landen toe te passen als alternatief voor een eenmalige de- of revaluatie — niet wat positiever als mogelijke oplossing voor het internationale monetaire vraagstuk heeft benaderd. Daarmee zou nl. ook een einde kunnen worden gemaakt aan de inconsistentie van handhaving van vaste wisselkoersen en het handhaven van een stabiel prijspeil in een inflatoire wereld. Met name een klein land als Nederland met een open economie staat voor de keuze de doelstelling van een stabiel prijspeil te interpreteren als het niet méér, maar ook niet minder inferen dan het buitenland, of voorstellen te doen het systeem van vaste wisselkoersen te veranderen. De „crawling peg” biedt daartoe goede mogelijkheden. Met name aan het eind van de jaren vijftig en het begin van de jaren zestig had een dergelijk systeem voor Nederland er waarschijnlijk toe kunnen leiden, dat de inflatoire spanning in latere jaren tot minder grote hoogte zou zijn opgelaaid. Als we in een inflatoire wereld, die nog niet aan voldoende internationale coördinatie van het economisch beleid toe is, niettemin tot elke prijs vaste wisselkoersen willen handhaven, moeten we niet al te zeer treuren over de inflatie, zo lang die met de buitenlandse inflatie in de pas blijft.

G. de Man

Evaluaties van een

I. Commentaar van een socioloog

Na enige schermutselingen is het eindrapport van de Werkgroep Evaluatie Ontwikkelingshulp vrijgegeven. We hebben weliswaar nog niet de beschikking over de waardevolle deelrapporten, maar datgene wat in het eindrapport staat, is al van zo grote betekenis dat een bespreking gerechtvaardigd is. Wanneer men maanden lang in het ongewisse is gelaten en zijn nieuwsgierigheid heeft moeten voeden met geruchten, dan dreigt het gevaar dat, als men eindelijk het rapport in handen heeft, het resultaat onbevredigend is. Het tegendeel is echter waar. Minister Udink kan zich gelukkig prijzen met dit zeer verdienstelijke rapport. Natuurlijk zijn er enkele zwakke gedeelten, maar het algemene niveau van dit rapport is hoog. Er wordt op wetenschappelijke wijze kritiek uitgeoefend op het gevoerde beleid en er worden beleidsvoorstellen gedaan die, indien ze alle zouden worden overgenomen, zouden leiden tot een fundamentele ombuiging van het door de Nederlandse regering ten aanzien van ontwikkelingshulp gevoerde beleid.

In dit nummer van *ESB* worden óók de *economische* aspecten uit het rapport besproken. Overeenkomstig de door de werkgroep zelf gekozen taakverdeling zal ik mij meer beperken tot die aspecten, waarbij de inbreng van *sociologen* een belangrijke rol heeft gespeeld.

BEURZENPROGRAMMA

Het onderzoek naar het Nederlandse beurzenprogramma heeft zich uitgestrekt over 2.800 personen. Zij werden benaderd met post-enquêtes en tevens werd via terreinonderzoek nagegaan in hoeverre bursalen niet naar hun vaderland terugkeerden en in welke werkkring men tenslotte is terecht gekomen. De post-enquête, waarin vragen waren opgenomen over de voorbereiding, het verblijf in Nederland en over de periode na terugkeer, gaf een respons van 50%, wat door de werkgroep als hoog wordt aangemerkt. Dit mag waar zijn, maar in dit geval is de groep die niet geantwoord heeft wel van bijzondere betekenis. Men is er slechts ten dele in geslaagd de non-respons-groep langs andere wegen te benaderen.

Het Nederlandse beurzenprogramma beweegt zich voornamelijk op het terrein van wat het rapport noemt de „post-graduate mid-career men”. Dat wil zeggen dat bij ons het accent ligt op de middelbare opleidingen, zoals de landbouwschool in Deventer. De werkgroep is van mening dat de opleidingen aan deze internationale instituten „ondubbelzinnig hun waarde bewijzen”.

Alhoewel niets wijst op het tegendeel van deze conclusie ben ik toch van mening dat het onderzoek dat is verricht een zo sterk positieve uitspraak niet rechtvaardigt. Met name de positieverbetering die 80% van de ondervraagden mede-dankzij de opleiding hebben kunnen realiseren, lijkt mij een zwak criterium voor het succes van het programma. Een goede evaluatie zou, lijkt mij, als criterium dienen te nemen of het geleerde in praktijk wordt gebracht.

Deze bespreking van het rapport „Evaluatie van de Nederlandse ontwikkelingshulp” valt in twee delen uiteen. Drs. E. W. Hommes, verbonden aan het Antropologisch-Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam, geeft zijn commentaar als socioloog. De economische commentaar is van Drs. H. van der Heijden, verbonden aan de Wereldbank in Washington, thans tijdelijk medewerker van het Institute of Social Studies in Den Haag.

en ook of het geleerde in die praktijksituatie inderdaad zinvol is. Dergelijke evaluatiecriteria vereisen echter een ander soort onderzoek dan thans is verricht. Boeiend zijn de door de onderzoekers gesignaleerde extrinsieke doeleinden van het beurzenprogramma, zoals: „tenslotte biedt het verscheidene Nederlandse diplomatieke vertegenwoordigers een welkome gelegenheid voor het leggen van nieuwe en het verbeteren van bestaande contacten”.

Tenslotte vermelden zij nog dat de concentratiepolitiek op Indonesië geleid heeft tot een stijging van het Aziatische deel der bursalen en een overeenkomstige daling van het Afrikaanse deel. Laconiek wordt hierbij opgemerkt dat: „het onderwijs op zichzelf daar geen reden toe geeft”.

DESKUNDIGENPROGRAMMA

Bij het onderzoek naar de Nederlandse deskundigenhulp bleek dat Nederland op geen stukken na kan voldoen aan de vraag naar deskundigen. Aan slechts 11 à 14% der aanvragen kon worden voldaan gedurende de onderzochte driejarige periode.

Deze geringe prestatie heeft een complex van oorzaken. In de eerste plaats bleek het bureau Recruitering en Uitzending van Deskundigen 40% der aanvragen niet eens in behandeling te hebben genomen. We worden in het ongewisse gelaten over de reden. Wel wordt tot troost vermeld dat thans meer aanvragen in behandeling worden genomen omdat de Stichting voor Onderwijsbijstand een deel van de taak heeft overgenomen. Van de wel in behandeling genomen aanvragen kon men in driekwart van de gevallen geen deskundige vinden. Aangezien nergens in het rapport wordt gerept over financiële beperkingen die knellend werken op het programma, moet aangenomen worden dat het recruiteringsprobleem de oorzaak is van de beperkte prestaties van het programma. Uit het rapport blijkt dat de werkgroep van mening is dat de recruitering aanzienlijk kan worden verbeterd. Ook het aanbod van deskundigen kan worden verbeterd en wel door een aantal institutionele voorzieningen, zoals o.a. een deskundigenpool, extra formatieplaatsen, onderwijsfaciliteiten voor de kinderen van deskundigen, enz.

Van belang is de vraag wat nu de bijdrage is geweest van de uitgezonden deskundigen. Gezien de complexiteit van deze vraagstelling kan men niet van een evaluatieteam verwachten, dat er eenduidige antwoorden worden gegeven. Het rapport geeft ook geen duidelijk beeld van wat eigenlijk

voor de beantwoording van deze vraag is onderzocht. Het merkwaardige verschijnsel doet zich voor dat we de analyse van de gevonden situatie moeten afleiden uit de aanbevelingen die worden gedaan. Er wordt verbetering gewenst in de voorbereiding in Nederland en er wordt aangedrongen op steun aan de in het veld verblijvende deskundigen door nauwere binding met Nederlandse vakinstellingen op het thuisfront.

De werkgroep geeft duidelijk de voorkeur aan teamwerk. Het werken met counterparts is om allerlei redenen geen succes gebleken. Men kent aan het programma van assistent-deskundigen positieve betekenis toe, maar men is wel van mening dat het trainingsaspect aanzienlijk verbeterd kan worden. Gezien het feit dat de werkgroep verwacht dat de vraag naar deskundigenhulp zal blijven toenemen, is te hopen dat de suggesties van de werkgroep ernstig overwogen zullen worden en dat de prestaties van dit programma in de toekomst een aanzienlijke verbetering zullen ondergaan.

Het meest geplaagde programma in de Nederlandse ontwikkelingshulp is wel het jongeren vrijwilligersprogramma. Als men de analyse van de werkgroep leest dan moet men wel tot de overtuiging komen, dat de kritiek die in het verleden op dit programma is geuit zeer gerechtvaardigd was. De werkgroep is tot de overtuiging gekomen, dat het vrijwilligerswerk in de praktijk geen hulpvorm „sui generis” is gebleken en zij beveelt dan ook aan om er mee te stoppen. De bewoordingen zijn wat vriendelijker. Aanbevolen wordt hetzij aansluiting bij het deskundigenprogramma, hetzij opgaan als een regelmatig onderdeel van de Directie Internationale Technische Hulp.

EVALUATIETECHNIEK

Na deze korte samenvatting van een aantal aspecten uit het rapport zou ik graag wat aantekeningen hebben willen plaatsen bij de gevolgde werkwijze van het evaluatieteam. Deze taak wordt echter aanzienlijk bemoeilijkt door het feit dat de deelrapporten met het eigenlijke onderzoeksmateriaal niet door de minister zijn vrijgegeven. Behalve dat men dit kan betreuren uit democratische overwegingen kan men dat ook betreuren om zuiver wetenschappelijke redenen. We zijn nu immers niet in staat om het werk van de werkgroep professioneel op kritische wijze te analyseren. Een „waardebepaling” van het rapport is nu uitgesloten.

Toch kan men op grond van hetgeen wel vermeld staat

in het eindrapport al wat kritische aantekeningen plaatsen, zij het onder voorbehoud, omdat niet uitgesloten is dat kennis van de inhoud van de deelrapporten zou leiden tot een andere stellingname.

Allereerst de samenstelling van het team. Ik geloof dat het een gelukkige gedachte is geweest om verschillende instituten bij dit onderzoek te betrekken. De inbreng van de economen is daarbij groter geweest dan die van de sociologen en een aantal van de kritische opmerkingen die ik straks zal maken zijn misschien mede daardoor veroorzaakt. Verder is mij opgevallen dat men met name geen gebruik gemaakt heeft van de diensten van Prof. Kruijjer die toch, zoals de werkgroep ook wist, een expert is op het gebied van de evaluatie. Hij staat wel vermeld bij de geraadpleegde deskundigen, maar bij navraag blijkt deze vermelding gebaseerd te zijn op slechts een enkel interview. Verder ben ik om principiële redenen van mening dat men het Institute of Social Studies niet aan het onderzoek had moeten laten deelnemen. Vooral het verrichte onderzoek naar het beurzenprogramma is ongeschikt om vanuit dit instituut te doen, daar het te veel partij is¹. Is het misschien daarom dat dit deel van het rapport het minst kritisch is?

Tijdens het hele onderzoek is gebleken dat de doelstellingen van de verschillende programma's een zwak punt zijn in het Nederlandse ontwikkelingshulpbeleid. Alleen al om die reden zou het aanbeveling hebben verdiend om een uitgebreid doeleindenonderzoek in te stellen. We moeten ons nu tevreden stellen met een aantal incidentele opmerkingen over de (neven)doeleinden die vaak een rol spelen. Vele malen wordt in het rapport expliciet of tussen de regels door gesuggereerd dat het mogelijk is dat de particuliere belangen van bijv. het bedrijfsleven het beleid in te sterke mate hebben bepaald. In een wetenschappelijk rapport hoort een dergelijke vaagheid niet thuis. Er is toch al genoeg borrelpraat over de invloed van het bedrijfsleven, als de werkgroep van mening is dat deze invloed zich niet verdraagt met het algemene doel van de ontwikkelingshulp, dan moet dit waar gemaakt worden. Alleen door doeleindenonderzoek kan men dit waar maken.

Tenslotte is te weinig aandacht besteed aan de resultaten van de hulp; het accent van het onderzoek lag op de administratieve verwerking. Nu is dit onderzoek naar de resultaten uiterst moeilijk. Waarschijnlijk hebben de case-studies die zijn verricht wel materiaal opgeleverd, maar, zoals gezegd, dit blijft ons onthouden. Toch kan men pas als men de resultaten bekijkt komen tot de zo noodzakelijke

vergelijking van de inbreng van de verschillende programma's. Ik vermoed bijv. dat we er goed aan doen om het deskundigenprogramma op te voeren, maar dit vermoeden heeft door het ons ter beschikking staande materiaal geen wetenschappelijke bevestiging gekregen.

De regering heeft niet alleen gevraagd om een evaluatie van het ontwikkelingshulpbeleid, maar ook is verlangd „verantwoorde evaluatiemethoden voor alle Nederlandse hulpactiviteiten zowel naar techniek als naar sector”. Ik geloof dat de opdrachtgever weinig gelukkig zal zijn met wat de werkgroep in dit opzicht geboden heeft. Er zijn wat vrijblijvende opmerkingen gemaakt over de evaluatiefuncties. Het lijkt mij voor een beleidsman onmogelijk om op grond van deze opmerkingen te komen tot een organisatorische inbouw van evaluatie in het ontwikkelingshulpbeleid. Het is eigenlijk ook de vraag of het wel nuttig is om een dergelijke opdracht te geven aan een werkgroep die zelf een bepaald type evaluatie uitvoert. Misschien was het beter geweest als men dit aspect niet in de opdracht had opgenomen. Een apart onderzoek op dit gebied, waarbij ook ervaringen in het buitenland worden betrokken lijkt zinvol.

De Nederlandse regering heeft met het verlenen van de opdracht tot het doen van dit evaluatieonderzoek naar de ontwikkelingshulp een unieke stap gedaan in de Nederlandse politiek. Nooit werd in het verleden een zo omvangrijk deel van het beleid aan een soortgelijk onderzoek onderworpen. Ik meen te mogen stellen dat we gelukkig kunnen zijn met dit initiatief en dat de kosten die dit initiatief met zich heeft meegebracht dubbel en dwars kunnen worden terugverdiend, als zelfs maar een deel van de adviezen zal doorwerken in het toekomstige beleid.

Het is te hopen dat het succes van dit evaluatierapport er toe mag leiden, dat ook voor andere complexe delen van het overheidsbeleid in de toekomst dergelijke opdrachten zullen worden verleend.

Als dan in de toekomst de burgers ook, nog inzage krijgen in het volledige materiaal dan zijn we weer een stapje dichterbij het zo goed mogelijk functioneren van de democratie.

E. W. Hommes

¹ Inmiddels is mij gebleken dat het Institute of Social Studies geen medeverantwoordelijkheid draagt, maar wel een medewerker ter beschikking heeft gesteld. Dit neemt mijn bezwaren slechts ten dele weg.

II. De mening van een econometist

Het onlangs gepubliceerde evaluatierapport ontwikkelingshulp¹ is het resultaat van een drietal jaren onderzoek, verricht door een werkgroep onder leiding van de Tilburgse hoogleraar Jansen. De regering, die in 1965 het voortreffelijke initiatief nam het ontwikkelingshulpbeleid te laten beoordelen door een groep deskundige buitenstaanders, mag zich duidelijk aangespoord zien ditzelfde te laten doen voor andere belangrijke overheidstaken: een dergelijk onderzoek brengt uiteraard aan het licht — retoriek ten spijt — dat er nog veel te verbeteren is aan opzet en uitvoering van overheidsprogramma's. Dit geldt ongetwijfeld voor het ontwikkelingshulpbeleid, zoals de Werkgroep overtuigend adstrueert; maar zouden onderzoeken naar de doelmatigheid van bijvoorbeeld het wegenbouwprogramma, de woningbouwpolitiek en de administratie van de

sociale-verzekeringswetten niet tot gelijklopende conclusie^s leiden?

Heeft de Werkgroep kritiek op het ontwikkelingshulpbeleid dan moet deze dan ook in dit perspectief gezien worden. Gegeven de urgente noodzaak van juiste besteding van schaarse belastinggelden (een onderwerp dat nog steeds onvoldoende aandacht krijgt!) en van de snelle oplossing van het ontwikkelingsvraagstuk, dient het rapport dan ook beschouwd te worden als hulpmiddel tot vergroting van de effectiviteit der Nederlandse hulpver-

¹ *Evaluatie van de Nederlandse ontwikkelingshulp; onderzoek verricht in opdracht van de Nederlandse regering. Werkgroep Evaluatie Ontwikkelingshulp, Tilburg 1969.*

lening, en niet tot vermindering van de hulpinspanning waartoe het aanleiding zou kunnen geven. Het is verplichte literatuur voor de parlementariërs, die recentelijk de begroting ontwikkelingshulp 1969 zonder veranderingen goedkeurden. Ten onrechte, zoals uit het rapport overduidelijk blijkt. Begrijpelijk is het: de ontwikkelingshulp is zo gecompliceerd geworden dat het zelfs de Werkgroep — bestaande uit deskundigen van de op de ontwikkelingsproblematiek gespecialiseerde wetenschappelijke instituten van Rotterdam, Amsterdam, Den Haag, Wageningen, Nijmegen en Tilburg — drie jaar kostte de doelmatigheid te beoordelen van een programma, dat nauwelijks drie procent van de overheidsuitgaven absorbeert!

DE OPDRACHT

Gezien de beperkte Nederlandse capaciteit tot hulpverlening — een minimale fractie uitmakend van zowel de totale behoefte aan ontwikkelingshulp in de wereld, als van de totale hulpstroom — is het duidelijk dat de regering, teneinde versnippering te voorkomen en de beperkte mankracht optimaal in te zetten, accenten moet leggen en een keuze moet doen uit de vele vormen waarop ontwikkelingshulp gegeven kan worden, uit de meer dan honderd landen die ontwikkelingshulp vragen en uit de tientallen internationale organisaties die de Nederlandse steun kunnen gebruiken. De Werkgroep kreeg dus tot taak de Nederlandse hulpinspanning te beoordelen teneinde de prioriteiten voor de toekomstige beleidsopbouw vast te kunnen stellen. Dit betekende een volledig oordeel te geven over de verschillende methoden waarop Nederland hulp verstrekt, maar ook een waardering van de sector waarin de hulpverlening in de ontwikkelingslanden terecht komt. Ook werd de Werkgroep gevraagd evaluatiemethoden te ontwikkelen voor alle Nederlandse hulpverleningsactiviteiten, ten behoeve van het ambtelijke apparaat. Liet de opdracht zich dus in zeer ruime zin interpreteren, de Werkgroep diende zich te onthouden van een oordeel omtrent ontwikkelingshulp binnen het Koninkrijk en van uitspraken betreffende het gewenste niveau van de totale ontwikkelingshulpinspanning.

Het is belangrijk expliciet te stellen (de Werkgroep doet dit helaas niet!), dat ontwikkelingshulp dient te beogen het teweegbrengen van versnelde — wellicht uiteindelijk zelfverzorgde — welvaartsverbetering in de ontwikkelingslanden. Dit is de reden waarom de Nederlandse burger offers brengt (overvolle schoolklassen, uitstel afbouw E 8 etc.) tot ongeveer f. 630 mln. (1969). Meer en meer echter beginnen andere overwegingen een rol te spelen — zowel in Nederland als in andere donorlanden — die dit uitgangspunt vertroebelen en die leiden tot onverantwoord hoge kosten van ontwikkelingshulp voor de belastingbetalers in de donorlanden en tot een onverantwoord snelle schuldengroei in de ontvangende landen. Die overwegingen zijn van politieke, militaire en algemeen-economische aard (exportbevordering, betalingsbalansvoordelen). Deze strijd om de „secondary donor benefits”, tezamen met kwesties van rivaliteit tussen internationale organisaties, heeft er toe geleid dat er nu niet minder dan 16 landen bilaterale hulpprogramma's hebben opgezet — soms onderling concurrerend, óók met de internationale organisaties — zodat men duidelijk kan spreken van excessieve proliferatie van hulpverlenende organen.

Die proliferatie gaat door, ook binnen Nederland. Vandaar de noodzaak tot (altijd moeizame en kostbare) coördinatie van hulpactiviteiten, vandaar (soms) het aan-

praten van twijfelachtige ontwikkelingsprojecten, vandaar de hoge kosten die gebonden ontwikkelingshulp begeleiden en vandaar de moeilijke schuldenpositie van een aantal ontwikkelingslanden. De noodzaak om — via internationaal overleg — tot verandering in deze situatie te komen is niet door de Werkgroep naar voren gebracht. Technisch is het eenvoudig een systeem van progressieve multilateralisering van de ontwikkelingshulpstroom te ontwerpen — waarbij de fondsen ter beschikking worden gesteld van bijvoorbeeld de International Development Association wier staf gerecruteerd wordt op basis van professionele geschiktheid en niet van nationaliteit, zoals bij vele andere internationale organisaties geschiedt — dat garanties biedt voor eventueel resulterende betalingsbalansmoeilijkheden in de donorlanden, door middel van een valutair compensatiestelsel.

Hoewel de opdrachtgever daartoe niet beperkte, is het uitgangspunt van de Werkgroep geweest rekening te houden „met de gegeven omvang en richting van de hulp zonder op grond van de behoeften van de ontwikkelingslanden alles discutabel te stellen wat ondernomen is en wordt” (pagina 31). Het is door deze zelfopgelegde beperking dat de Werkgroep geen aandacht besteedt aan de noodzaak tot concentratie van de Nederlandse multilaterale hulpverlening op een beperkt aantal internationale — in effectiviteit verschillende — organisaties. De typisch Nederlandse neiging „to cover the whole field” — beperkte hulpcapaciteit of niet — uit zich in financiële bijdragen aan vrijwel alle internationale organisaties (IBRD, IDA, IFC, Asian Development Bank, IADB etc.), alle regionale VN-organisaties, VN-studiecentra enz., zodat van duidelijke versnippering van activiteiten sprake is, en het waarneembare effect van de multilaterale ontwikkelingshulp gering moet zijn.

Is er dus geen grondige analyse van de multilaterale hulpverlening (de begroting 1969 reserveert hiervoor f. 142,7 mln.), waarbij overigens de Werkgroep ten onrechte aantekent dat Nederland de nadruk gelegd heeft op multilaterale hulp (pagina 107), en beperkte de regering het onderzoek tot de hulpverlening *buiten* het Koninkrijk (f. 153 mln. gaat in 1969 naar Suriname en de Nederlandse Antillen), dan richt de analyse zich dus voornamelijk op de Nederlandse technische bijstand en de bilaterale financiële hulp, tezamen in 1969 een totaal van f. 322,5 mln. vertegenwoordigend.

BEOORDELING

Wat is nu de diagnose van de effectiviteit der bilaterale hulpverlening? De Werkgroep meent dat er geen algemeen antwoord te geven is op de vraag of de ene vorm van hulp meer resultaat heeft voor de ontwikkeling dan de andere (wel betwijfelt de Werkgroep de effectiviteit van het Jongeren Vrijwilligers Programma). Gezien deze onzekerheid lijkt het de Werkgroep dan ook — voor wat betreft de technische bijstand — verstandig voor de gevestigde programma's die in een duidelijke behoefte voorzien (beurzen, deskundigen, projecten), een geleidelijke uitbouw te bevorderen, uiteraard in verbeterde vorm, waar mogelijk. Een matige aanbeveling die de regering nauwelijks kan helpen bij het opzetten van programma's voor de toekomst. Er is in het geheel niet gesproken over functionele concentratie van de technische bijstand: er moeten toch *specifieke* Nederlandse vaardigheden zijn waar in de ontwikkelingslanden behoefte aan bestaat? Ik denk aan tropische landbouw, inpolderingsprojecten, geboortecontrole, etc.

Bleven belangrijke onderwerpen (de voedselhulp, de functionele concentratie van de hulpverlening, de gegarandeerde exportkredieten, de concentratie van de hulp op sectoren in ontwikkelingslanden, en de medewerking van de particuliere sector door middel van toelating van internationale financiële instellingen tot de Nederlandse kapitaalmarkt) helaas buiten beschouwing, de analyse van de Werkgroep — en ook de kritiek — richtte zich voornamelijk op het bilaterale financiële hulpbeleid (voor dit doel werd in de jaren 1968 en 1969 rond f. 200 mln. gereserveerd): op de vorm, de terugbetalingsvoorwaarden, de binding aan Nederlandse goederencategorieën, de landenconcentratie en het institutionele kader.

DE VORM DER BILATERALE FINANCIËLE HULPVERLENING

In zijn algemene aanbevelingen spreekt de Werkgroep een voorkeur uit voor het verlenen van algemene planhulp, in tegenstelling tot het financieren van ontwikkelingsprojecten. Als zodanig onderschrijft de Werkgroep dan ook het regeringsbeleid dat gericht is op het verstrekken van niet aan projecten gebonden „general purpose loans” (met uitzondering van f. 20 mln. voor Indonesië dat aan projecten gebonden is) binnen het kader van consortia, consultatieve groepen, en de Intergouvernementele Groep inzake Indonesië (IGGI). Het heeft de Werkgroep moeite gekost het begrip planhulp duidelijk te maken en het te hanteren. Er wordt in het rapport vrijwel alleen over „programmahulp” gesproken (pagina's 104 en 105), ondanks dat er op pagina 76 uitdrukkelijk geannonceerd wordt de term programmahulp (voorlopig) te vermijden, omdat deze in de literatuur in verschillende betekenissen gebruikt wordt.

De oorzaak van deze contradictie ligt waarschijnlijk in het feit dat het rapport niet „aus einem Guss” geschreven is, hetgeen overigens tot meerdere tegenspraken aanleiding geeft (o.a. het oordeel over het relatieve belang van de multilaterale hulp). De argumentatie die tot de conclusie leidt dat programmahulp de voorkeur moet hebben boven projecten hulp is echter onduidelijk en berust gedeeltelijk op onjuiste informatie. Onjuist is dat „besteding van projecthulp afhankelijk is van de uitvoering van het desbetreffende project, *terwijl de besteding van de programmahulp wordt overgelaten aan het hulpontvangende land*”. Er is hier verwarring tussen plan- of programmahulp enerzijds en betalingsbalanssteun anderzijds, waartussen een wezenlijk verschil bestaat. Plan- of programmahulp bestaat uit het verlenen van algemene financiële hulp ter ondersteuning van de uitvoering van een ontwikkelingsplan of -programma; beschikbaar gesteld in de vorm van buitenlandse deviezen, wordt de tegenwaarde in lokale valuta bestemd ter financiering van een bepaald — tevoren overeengekomen — deel van een ontwikkelingsprogramma (bijvoorbeeld de „AID Sector Loans”). Betalingsbalanssteun beperkt zich tot het mogelijk maken een bepaald importniveau te handhaven of op te voeren, en richt zich niet verder op het interne investeringsprogramma.

De Nederlandse leningen aan India, Pakistan en aan Indonesië met uitzondering van de projecten hulp, lijken eerder binnen het begrip betalingsbalanssteun te vallen, en kunnen dus nauwelijks als „planhulp” beschouwd worden. Dit betekent overigens niet dat deze vorm van hulp minder effectief zou zijn. Spreekt de Werkgroep een voorkeur uit voor „planhulp” dan wordt dus in wezen betalingsbalanssteun bedoeld. Minder invloed heeft de donor in dit geval op het investeringsprogramma van het ontwikkelingsland, en als zodanig is de Werkgroep voorkeur voor deze vorm van hulp dan ook in strijd met de conclusie van pagina 74, waar de aandacht gevestigd wordt op de wenselijkheid voor ontwikkelingslanden om naast het stimuleren van de investeringen ook, waar mogelijk, maatregelen te nemen gericht op een verlaging van de kapitaalcoëfficiënt. Dit is typisch een zaak die je als donor maar moeilijk bereikt door ongedifferentieerde betalingsbalanssteun te verstrekken (behalve ter financiering van specifieke geïmporteerde inputs), maar wel via programmahulp en in versterkte mate door het verlenen van projecten hulp.

Terwijl de Werkgroep terecht veel aandacht schenkt aan de noodzaak tot macro-economische evaluatie van een ontwikkelingsproject, is deze conclusie niet doorgetrokken tot de discussie programma- versus projectenfinanciering. Het is namelijk zeer wel mogelijk (en het is de dagelijkse praktijk van de Wereldbank) de financiering van ontwikkelingsprojecten (met al haar voordelen) te bezien in het kader van een integraal ontwikkelingsplan (hoewel, hoeveel landen hebben een dergelijk plan?) zodat de indirecte effecten niet verwaarloosd worden, en in de totale „foreign exchange requirements” van een ontwikkelingsplan te voorzien middels projecten hulp. Essentieel hiervoor is de bereidheid van donors om „local currency expenditures” te financieren. Hieromtrent doet de Werkgroep echter geen aanbevelingen, waarschijnlijk omdat de bilaterale financiële hulp volledig gebonden is aan leveranties uit Nederland, zodat de bovengenoemde procedure niet mogelijk is. Graag had ik dit wel gezien als onderdeel van het voorstel tot progressieve ont-binding van de financiële hulp over te gaan, speciaal omdat dit probleem zwaar ligt bij de hulpverlening in het kader van consultatieve groepen en consortia.

Is dus de discussie programmahulp versus projectenfinanciering niet helemaal bevredigend geweest, gezien de beperkte Nederlandse mankracht en (mocht het niet mogelijk blijken de financiële hulp te ont-bindingen) ter vermindering van de dubbele-bindingproblematiek die bilaterale projectenfinanciering vergezelt, lijkt de aanbeveling om door te gaan met programmahulp een goede, tenminste wanneer gerelateerd aan gearticuleerde ontwikkelingsplannen (met toezicht op de bestemming der gelden) en niet ter financiering van betalingsbalansstekorten pur sang. Het geharrewar omtrent de samenstelling van „shopping lists” van goederen, die onder de programma's uit Nederland geïmporteerd en gefinancierd kunnen worden, kan dan afgeschaft worden. Ook voorkomt dit financiering van goederen

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

binnen het Indonesië-programma die — zoals het rapport zegt — door de Wereldbank als niet-essentieel of luxueus beschouwd worden. De verklaring hiervoor zal overigens liggen bij het feit — zoals de Werkgroep constateerde — dat het toezicht op de bestedingen onder het financiële hulpprogramma bij het Nederlandse Ministerie van Economische Zaken ligt. Een aanbeveling ter wijziging van deze anomalie is helaas niet door de Werkgroep gedaan.

De voorstellen om de bilaterale hulp progressief te ontbinden zijn overtuigend geadstrueerd. Grote kostenbesparingen — voor de Nederlandse belastingbetaler en voor het ontwikkelingsland — volgen hieruit. Niettemin blijft de mogelijkheid van verslechtering der Nederlandse betalingsbalanssituatie; de Werkgroep pleit dan ook voor verdere studie op dit gebied. De Werkgroep suggereert echter weinig betreffende de richting waarin deze studie zou kunnen gaan. Wél dat het een probleem van geringe proporties is (het gaat maximaal om f. 250 mln.). Helaas is er geen analyse van de „joint financing” arrangementen, die door de Wereldbank gemaakt zijn betreffende de financiering van het Columbiaanse investeringsprogramma, en waar Nederland aan deelneemt. Dit kan een systeem zijn om de nadelen van gebonden hulpverlening grotendeels op te heffen zonder de betalingsbalans negatief te beïnvloeden.

DE LANDECONCENTRATIE

Voor wat betreft de concentratie van de financiële hulp op een beperkt aantal ontwikkelingslanden, stemt de Werkgroep in met het regeringsbeleid vrijwel exclusieve nadruk te leggen op India, Pakistan en Indonesië, hoewel de Werkgroep sterk gereserveerd staat tegenover het relatief hoge niveau van financiële hulp aan Indonesië. Deze bedroeg in 1968 ongeveer tweederde van de totale bilaterale kapitaals-hulp. De Werkgroep is er echter niet van overtuigd, dat de keuze van deze landen welbewust op grond van objectieve uitgangspunten is geschied. De Werkgroep suggereert drie van deze uitgangspunten: a. een laag welvaartspeil, b. geringe mogelijkheid tot aantrekking van ontwikkelingshulp uit andere bronnen, en c. de effectiviteit van de hulpverlening.

In wezen bepleit de Werkgroep een vergroting van de hulp aan India, voornamelijk op grond van armoede-overwegingen en India's relatief klein aandeel in de wereldhulpverlening, tenminste per hoofd der bevolking gemeten. Dit laatste argument is niet helemaal relevant („De relatieve welvaart der ontwikkelingslanden zou beschouwd kunnen worden als een maatstaf voor de effectiviteit van de verdeling der hulpelden”, pagina 59). Waar het om gaat bij de hulpverlening is de inkomensgroei (of produktiegroei) te helpen versnellen door het investeringsniveau te helpen verhogen. Er is dan niet te ontkomen aan het „grotebevolkingeneffect”: grote bevolkingen met gering produktieniveau — waardoor de produktie per hoofd relatief laag ligt, als in het geval van India — ontvangen nu eenmaal relatief weinig buitenlandse hulp per hoofd der bevolking, omdat de totale hulp gerelateerd is aan het investeringsprogramma in absolute zin. Het omgekeerde geldt voor kleine, relatief welvarender bevolkingen (Jamaica, Trinidad en Tobago).

Helemaal duidelijk is de Werkgroep niet in zijn concentratie-aanbevelingen. In hoofdstuk 4.1 (pagina 108) wordt een uitbreiding van de Nederlandse bijdragen in internationale consortia en consultatieve groepen bepleit (elders wordt aanbevolen het Nederlandse lidmaatschap

van consultatieve groepen te beëindigen in die gevallen waarin geen uitzicht bestaat op een substantiële Nederlandse bijdrage, op zichzelf een juiste aanbeveling), een aanbeveling in lijn met het huidige regeringsbeleid. Toch kritiseert de Werkgroep dit beleid en verwijt de regering de hulp op een aantal landen te concentreren (waarvoor consultatieve groepen en consortia bestaan) „zonder verwijzing naar welk objectief uitgangspunt dan ook” (pagina 140).

Helaas heeft de Werkgroep, bij de bespreking van de concentratie-uitgangspunten, niet het „self help” of „performance” criterium genoemd. Het niveau van interne ontwikkelingsinspanning moet toch ook een belangrijk criterium zijn voor de geografische allocatie van ontwikkelingshulp. Waar het op dit punt om gaat is dat buitenlandse hulp een optimale ontwikkelingspolitiek (hoe moeilijk dat ook te definiëren is) ondersteunt, en dat het die lokale ontwikkelingsinspanning niet vervangt. Het is op deze grond dat landen als Peru — althans naar mijn gevoel — van Nederlandse ontwikkelingshulp verstoken dienen te blijven en niet — zoals de Werkgroep eigenlijk suggereert — op grond van welvaartsniveau en reeds ontvangen hulp per hoofd der bevolking. Uit dit oogpunt verdient Columbia weer wél de Nederlandse financiële steun, terwijl de Werkgroep hier gereserveerd tegenover staat.

TERUGBETALINGSVOORWAARDEN

Tweederde van de Nederlandse hulp aan Indonesië bestaat uit giften, terwijl het restant, tezamen met de financiële hulp aan consortia en consultatieve-groeplanden, uit leningen bestaat met een looptijd van 25 jaar (inclusief 7 jaar aflossingsvrije periode) en een rentevoet van 3 %. De Werkgroep bepleit — op grond van de zich verslechterende schuldenpositie van ontwikkelingslanden en vanwege de anders te ontstane situatie, waarin in de toekomst een belangrijk gedeelte van de bruto ontwikkelingsstroom toch zou moeten dienen ter „servicing” van eerder gecontracteerde schulden — een volledige omzetting van de hulpverlening (inclusief de reeds bestaande schulden) in giften, met wellicht een uitzondering voor relatief welvarende landen. Deze aanbeveling is inderdaad juist voor de hulpverlening aan India, Pakistan en Indonesië. Het schuldenprobleem is echter bij lange na geen algemeen probleem dat alle ontwikkelingslanden betreft. Hieruit volgt, dat ik liever een aanbeveling gezien had omtrent een selectief kredietvoorwaardenbeleid, dat rekening houdt met de mogelijkheid tot hulpverlening tegen de huidige — toch niet al te ongunstige — voorwaarden aan die concentratielanden die deze voorwaarden kunnen dragen. Ditzelfde geldt voor schuldenkwijtschelding: dit zou beter van geval tot geval beoordeeld kunnen worden. Het spreekt vanzelf dat bij deze beoordeling niet alleen het welvaartsniveau van het ontwikkelingsland, maar ook de betalingsbalanssituatie betrokken moet worden.

Summa summarum, de Werkgroep bepleit ongebonden planhulp in de vorm van giften aan India, Pakistan en Indonesië, hetgeen eigenlijk neerkomt op IDA-type programmaleningen aan deze landen. Of anders gezegd (maar de Werkgroep doet dit helaas niet), de aanbevelingen tenderen in de richting waarheen de Zweedse hulpverlening is gegaan: het financieren — tezamen met IDA en tegen IDA-voorwaarden — van belangrijke ontwikkelingsprojecten in India. Een dergelijke vorm van ontwikkelingshulp — die de regering zeker nader zou moeten bestuderen

— combineert de voordelen van projectenhulp (verlaging van de kapitaalcoëfficiënt, „institution-building”) met die van betalingsbalanshulp (door IDA de „importcomponent” — zeg 30% van de projectkosten — te laten financieren, waarbij de resterende 70% „local currency costs” half om half door Nederland en India gedragen worden). Bovendien blijft de landenkeuze aan Nederland en kunnen algemeen-politieke overwegingen nu alleen maar hun voordelige rol spelen.

HET INSTITUTIONELE KADER

Ten aanzien van de Nederlandse samenwerking met of via regionale ontwikkelingsbanken merkt de Werkgroep op, dat het deze vorm van hulp juist acht, doch dat er verder geen aanleiding tot opmerkingen is. Niets is gezegd over de vorm waarin deze samenwerking gegoten is en waarom het überhaupt gebeurt. Het probleem van de prolifererende internationale financiële instellingen heb ik reeds genoemd. Is hier sprake van een aanbeveling die in tegenspraak is met die van pagina 108, waar een uitbreiding van de Nederlandse bijdrage aan IDA bepleit wordt? En geschiedt deze samenwerking in de vorm zoals overeengekomen met de Inter Amerikaanse Ontwikkelingsbank betreffende de gegarandeerde exportkredieten? Hopelijk niet. Terecht zegt de Werkgroep hiervan: „De hardheid van de leningen, de binding, een trage procedure, hebben ertoe geleid dat de uitputting van het programma slechts langzaam plaatsvindt”. Een programma (tot eind 1968 is de garantiepost tot f. 90 mln. geaccumuleerd!) met matig rendement dus. Helaas spreekt de Werkgroep de wenselijkheid niet uit met dit blijkaar inadequate samenwerkingsprogramma te stoppen, hetgeen toch in de rede ligt!

Tenslotte de analyse van de Nederlandse Financierings-Maatschappij voor Ontwikkelingslanden, een blijkens het in januari 1969 ingediende wetsontwerp op te richten maatschappij waarin de overheid enerzijds, en Nederlandse ondernemingen en werknemersorganisaties anderzijds, gelijkelijk zullen participeren, teneinde (onder andere) a. financieringshulp te verlenen aan die bedrijven in ontwikkelingslanden waarin het Nederlandse bedrijfsleven een substantieel belang heeft, b. deel te nemen in het kapitaal, of leningen te verstrekken aan nationale ontwikkelingsbanken, c. het drempelprojectenprogramma te beheren. De Werkgroep keert zich sterk tegen de voorgestelde opzet van de FMO — de financiële activiteiten van de FMO zullen tot f. 70 mln. per jaar oplopen (1971), een kwart van de bilaterale financiële hulp in dat jaar behelzend — en wel om de volgende redenen:

a. het drempelprojectenprogramma moet reeds als mislukt beschouwd worden (zeer overtuigend geadstrueerd!);
b. participatie in nationale ontwikkelingsbanken dient een strikt publieke zaak te blijven, zonder inspraak van het Nederlandse bedrijfsleven;
c. de Werkgroep is niet overtuigd van het ontwikkelingskarakter van sommige voorgestelde FMO-activiteiten („private investeringen mogen niet zonder meer als voordelig voor de ontwikkelingslanden beschouwd worden”), en wil daarom de financiële activiteiten van de FMO — zo zij wordt opgericht — buiten het plafond van de ontwikkelingshulp houden, ook omdat de voorgestelde FMO rechtstreeks een beroep op de kapitaalmarkt zal doen.

Het lijkt mij overigens onjuist om te stellen, dat de activiteiten van de voorgestelde FMO buiten het ontwikkelings-

hulpplafond moeten blijven (zoals dat ook — ten onrechte — geschiedt met de gegarandeerde exportkredieten), omdat de FMO rechtstreeks een beroep op de kapitaalmarkt zal doen. Zou de financiering van de FMO via de normale begroting lopen, dan zou de overheid het dan vergrote begrotingstekort toch op de kapitaalmarkt moeten dekken. Ditzelfde geldt overigens voor de exportkredieten. Het is nu eenmaal een vorm van ontwikkelingsfinanciering en daarom hoort het juist op de begroting ontwikkelingshulp thuis. Verder is er geen overtuigend argument om de Nederlandse deelneming in nationale ontwikkelingsbanken als een zuiver publieke zaak te zien: ten eerste zijn het veelal al banken die een particulier karakter hebben; ten tweede werken de meeste al samen — met goed resultaat — met buitenlandse particuliere financiële instellingen. Overigens is het mij niet helemaal duidelijk, waarom de Werkgroep zich zo aarzelend ten opzichte van particuliere investeringen in ontwikkelingslanden opstelt.

Toch zou men, het belang van Nederlandse particuliere investeringen in ontwikkelingslanden erkennende, kunnen pleiten tegen oprichting der FMO en wel om de volgende redenen:

a. *Proliferatie*: er is geen enkele reden waarom de Nationale Investeringsbank, de NIB, of de twee ongeveer voor dit doel opgerichte NIB-dochterondernemingen (werkzaam in de overzeese rijkdelen) de voorgestelde FMO-activiteiten niet op zich kunnen nemen.

b. *Duplicatie*: het ligt reeds in de bedoeling nationale ontwikkelingsbanken te ondersteunen. Deze bestaan reeds in zo'n 20 tot 30 landen (en waarschijnlijk in alle landen waar Nederlandse investeringen zullen plaatsvinden). Deze banken beschouwen goede investeringsprojecten (en dat zijn ook de joint ventures) als aanwinsten voor hun portfolio, zodat er prima facie geen financieringsprobleem voor Nederlandse investeringen in ontwikkelingslanden zal zijn.

c. *Miniscule bijdrage van de particuliere sector*. Het wetsontwerp voorziet slechts in een particuliere bijdrage van f. 2,5 mln., zodat het laatste belangrijke argument ten gunste van FMO-oprichting — het aantrekken van particulier kapitaal dat anders niet voor ontwikkelingsdoeleinden beschikbaar is — wegvalt.

CONCLUSIE

Gezien de lange voorbereidingsperiode die de Werkgroep ter beschikking stond zijn de resultaten van de evaluatie ontwikkelingshulp enigszins teleurstellend. Dit ligt grotendeels aan de beperkende interpretatie van de opdracht, die daartoe geen aanleiding gaf. Er is hier een kans gemist fundamentele kwesties aan de orde te stellen. Niettemin geeft het rapport duidelijke richtlijnen voor verder evaluatieonderzoek, waartoe de noodzaak nog steeds bestaat. De belangrijkste punten van onderzoek zullen ongetwijfeld de concentratiepolitiek betreffen: op internationale organisaties, op landen, op sectoren in de ontwikkelingslanden (gedeeltelijk samenvallend met de functionele concentratie), en op Nederlandse hulpverlenende organen. En alles dient discutabel te zijn, zodat uiteindelijk een ontwikkelingshulpprogramma tot stand komt, dat rekening houdt met zowel de offers die de Nederlandse burger brengt als met de ontwikkelingsbelangen van de arme landen. Dat een efficiënte Nederlandse exportindustrie daarvan meeprofiteert spreekt vanzelf.

H. van der Heijden

Schipbreuk van de besloten beleggingsfondsen?

Naar aanleiding van het „Nader gewijzigd ontwerp van wet” voor een nieuwe vennootschapsbelasting stak in de zomer van 1968 een storm van kritiek op, in het bijzonder met betrekking tot het voorgestelde regime voor beleggingsinstellingen. De lezers van dit blad vinden daarvan iets terug in de artikelen van Mr. H. G. M. van der Voort „Beleggingsmaatschappijen en beleggingsfondsen in de fiscale branding” (in *ESB* van 18 september en 9 oktober 1968)¹.

VERMOGENSWINSTBELASTING?

Zoals bekend mag worden verondersteld, heeft de Minister van Financiën voorgesteld participatiebewijzen fiscaal te behandelen als aandelen in een beleggingsmaatschappij en daartoe het fonds voor gemene rekening gecreëerd, dat in het wetsontwerp als volgt wordt omschreven:

„Onder een fonds voor gemene rekening wordt verstaan een fonds ter verkrijging van voordelen voor de deelgerechtigden door het voor gemene rekening beleggen of anderszins aanwenden van gelden, mits de deelgerechtigdheid in het fonds is belichaamd in verhandelbare bewijzen van deelgerechtigdheid. Een fonds voor gemene rekening wordt als onderneming aangemerkt. De bewijzen van deelgerechtigdheid worden als verhandelbaar aangemerkt indien voor vervreemding niet de toestemming van alle deelgerechtigden is vereist”.

In aansluiting daarop is een wijziging van de Wet op de Inkomstenbelasting 1964 voorgesteld, waarin o.m. voorkomt:

„Gehele of gedeeltelijke teruggaaf van hetgeen op bewijzen van deelgerechtigdheid in een fonds voor gemene rekening is gestort wordt als uitkering beschouwd, voor zover het vermogen van het fonds uitgaat boven hetgeen op de in omloop zijnde bewijzen van deelgerechtigdheid is gestort”.

In de praktijk betekent dit dat bij roeyement van een participatiebewijs het verschil tussen het gemiddeld gestort bedrag en het bij uittrekking ontvangen bedrag als inkomen wordt beschouwd en progressief wordt belast. In de kritieken wordt dit feit terecht de introductie van een *vermogenswinstbelasting* genoemd. Een pikante bijzonderheid daarbij is, dat voor de individuele deelnemer niet wordt uitgegaan van het bedrag, dat *hij* voor de deelneming heeft betaald, doch van hetgeen *gemiddeld* op de bewijzen is gestort. Dit betekent in geval van onder de invloed van de voortgaande inflatie oplopende koersen, dat belasting kan worden geheven over een *groter* bedrag dan dat waarmede de deelnemer in feite gebaat is, omdat latere deelnemers een groter bedrag moeten storten dan gemiddeld in het verleden is gestort.

Het standpunt van de Minister en de Staatssecretaris van Financiën is hierom zo vreemd omdat zij vasthouden aan het inkomensbegrip voor de inkomstenbelasting. De algemene opvattingen omtrent dit punt vindt men in de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord bij de Wet Inkomstenbelasting. Daarin is dit o.m. als volgt omschreven:

„Bij het inkomen gaat het in het algemeen om een positieve eenheid van — vaak met een periodieke regelmaat terugkerende —

voordelen, die men, naar de gangbare opvattingen, ook zonder een gevoel van verarming kan verteren. Deze karaktertrekken stempelen het inkomen tot de belangrijkste en meest algemene, duurzame factor die voor een ieder de individuele levensstandaard bepaalt. Naast de inkomensvoordelen, en in het maatschappelijk verkeer daarvan ook afgescheiden, staan de voordelen binnen de vermogenssfeer. In tegenstelling tot het inkomen hebben zij een incidenteel karakter en zijn zij in het algemeen niet voor vertering vatbaar. Het verteren van vermogensvoordelen wordt algemeen aangemerkt als een intering, een aantasting van bezit. Deze factoren zijn dan ook geen factor die de individuele levensstandaard bepaalt”; en:

„Of er uit een oogpunt van rechtvaardige belastingheffing in beginsel grond bestaat voor vermogensvoordelen in het algemeen een afzonderlijke vermogenswinstbelasting in te stellen, is niet een vraag welke eenvoudigweg op grond van een analogie met de belaste inkomensvoordelen bevestigend kan worden beantwoord; voor zulk een belasting moet een zelfstandige, in het algemeen rechtsbewustzijn verankerde rechtsgrond worden aangegeven”.

De vraag is gerechtvaardigd hoe de bewindslieden met dit uitgangspunt voor ogen toch tot een ontwerp van een regeling konden komen, waarbij op dat uitgangspunt grove inbreuk wordt gemaakt. Het antwoord vindt men in hun verwijzing naar de uiterlijke gelijkheid tussen een beleggingsmaatschappij en een beleggingsfonds, zoals deze blijkt uit de aanwezigheid van besturende en toeziende organen en de losse band tussen de deelgerechtigden. Zij zien het beursverkeer van aandelen van een beleggingsmaatschappij en van sommige participatiebewijzen als een volkomen gelijke zaak en gaan zelfs zo ver de situatie bij de beleggingsfondsen min of meer gekunsteld te noemen, waartoe het verschil in fiscale behandeling in niet onbelangrijke mate zou hebben bijgedragen. Er wordt geen enkele aandacht geschonken aan het wezenlijke verschil tussen beide soorten instellingen, zoals dat blijkt uit een beperkte tijdsduur zonder roeyement, zoals bij enkele besloten onroerend-goedfondsen, of een onbeperkte tijdsduur doch met de mogelijkheid van roeyement. In sommige gevallen is naast roeyement ook vervreemding mogelijk door verkoop ter beurse, doch in andere gevallen ontbreekt de mogelijkheid van verkoop en is vervreemding uitsluitend mogelijk door roeyement.

Terwijl bij een beleggingsmaatschappij het aandeel een eigen koers heeft, die veelal dichtbij de waarde van de beleggingen, verhoogd met aanmaakkosten, zal liggen, heeft bij het fonds een participatie eigenlijk slechts één waarde, die van de beleggingen. Het verschil ziet men bij bijzondere omstandigheden. Dan kan de beurskoers van een aandeel van de beleggingsmaatschappij zakken beneden de uitgiftekoers van nieuwe aandelen en zelfs beneden de intrinsieke waarde, d.w.z. die van de beleggingen. Bij een fonds met roeyementsmogelijkheid ontvangt de deelnemer echter altijd de roeyementswaarde. De nog zeer recente ervaringen met „Interunie” bewijzen, dat dit verschil geen theorie is. Van de ene dag op de andere kwamen verschillen van 10 % van de vermogenswaarde voor. In het buitenland zijn de verschillen soms nog beduidend groter.

¹ Zie ook „Beleggingsinstellingen in het wetsontwerp vennootschapsbelasting” door Drs. A. P. A. Eeckhout in *ESB* van 7 mei jl., blz. 455-457 *Ren.*

Bij beleggingsfondsen ziet men in het algemeen ook een duidelijker onderscheid tussen inkomsten uit beleggingen en beleggingsvoordelen. De deelnemer weet wat hij zonder gevoel voor verarming kan verteren. Bij beleggingsmaatschappijen vindt dikwijls een voor de belegger inzichtbare vermenigvuldiging plaats, waardoor de belegger op zich wordt gebracht, dat het dividend volledig uit inkomsten van beleggingen bestaat, terwijl dit meestal niet zo is.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat, hoezeer ook beleggingsmaatschappijen en sommige beleggingsfondsen uiterlijk een zekere gelijkenis vertonen, wezenlijke verschillen tussen beide soorten instellingen bestaan. Het beleggingsfonds is in wezen een rechtstreekse collectieve belegging.

De genoemde bewindslieden verliezen het wezenlijke verschil helemaal uit het oog, wanneer zij op een willekeurige wijze onderscheid maken tussen *open* en *besloten* fondsen (de open fondsen willen zij *wel*, doch de besloten fondsen *niet* onder de werking van de vennootschapsbelasting brengen). Voor het onderscheid gebruiken zij als criterium: het al dan niet aanwezig zijn van *verhandelbare* bewijzen van deelgerechtigdheid. De bewijzen worden door hen, zoals hierboven reeds is aangehaald, als verhandelbaar aangemerkt indien voor vervreemding *niet* de toestemming van alle deelgerechtigden is vereist.

Door deze omschrijving van *verhandelbaar* wordt de deelneming aan besloten fondsen, waarbij echte verhandelbaarheid is uitgesloten en waarbij de rechthebbende zijn deelneming uitsluitend kan beëindigen door royement, op één lijn gesteld met de deelneming aan open fondsen met beursnotering van de participatiebewijzen. Zelfs de meeste beleggingsclubs en beleggingspools worden bij deze omschrijving onder de werking van de vennootschapsbelasting gebracht, omdat de eis van toestemming van alle deelgerechtigden voor vervreemding in de praktijk nagenoeg niet voorkomt. Toch is het volgens de Toelichting op het Nader gewijzigd ontwerp *niet* de bedoeling de laatstgenoemde instellingen onder de vennootschapsbelasting te brengen. Welk criterium in feite zal worden gehanteerd is dan ook voorshands nog niet duidelijk.

DISCRIMINATIE TUSSEN GROTE EN KLEINE BELEGGER

De Tweede Kamer heeft de bewindslieden duidelijk laten merken, dat zij niet gelukkig is met het ontwerp, waarin de rechtstreekse belegger volgens de algemene grondslagen niet zal worden belast voor vermogensvoordelen, terwijl dit wel het geval zal zijn met de kleine belegger die daarvoor een beleggingsinstelling inschakelt. De bewindslieden gaan ervan uit, dat bij fondsen van zelf beleggen geen sprake is, omdat deskundigen worden ingeschakeld. Alsof de rechtstreekse belegger van een groot vermogen wél alles zelf doet! Is het de bewindslieden werkelijk onbekend, dat echte beleggers ook adviezen plegen te vragen van hun bankiers of speciale beleggingsadviseurs? Weten zij niet dat sommige vermogensbezitters zelfs het beheer en de beschikking volledig aan derden overlaten? Als het *zelf* doen een criterium is, lijkt het er veel op, dat de bewindslieden de realiteit volledig uit het oog verloren hebben.

De kritiek op de door het ontwerp veroorzaakte discriminatie ten aanzien van de buitenlandse fondsen, die hier ongehinderd werken, is door de bewindslieden nauwelijks beantwoord. Uit hun antwoord blijkt een ontstellend gebrek aan kennis van de feitelijke gang van zaken. Zij spreken over hun zorg m.b.t. het oppotten van beleggings-

opbrengsten door buitenlandse fondsen, doch zien over het hoofd, dat bij de meeste „funds” de inkomsten uit beleggingen geheel of grotendeels wegvallen tegen de beheerskosten, zodat het accent alleen valt op de vermogensvoordelen: de groei. Het idee om door wetsduiding die groei voor de inkomstenbelasting tot inkomsten te stempelen is een zuivere vorm van vermogenswinstbelasting.

Een dergelijke ingreep is zo vérstrekkend, dat het tenminste voorbarig moet worden genoemd om onder verwijzing naar die mogelijkheid reeds thans een voor de Nederlandse fondsen aanmerkelijke ongunstiger fiscaal regime tot stand brengen.

Uit het vorenstaande is voldoende gebleken, dat er wezenlijke verschillen in financieel-economisch opzicht bestaan tussen beleggingsmaatschappijen en beleggingsfondsen. De bewering van de Minister en Staatssecretaris van Financiën dat er geen verschillen bestaan, is dan ook feitelijk onjuist. Daarmede ontvalt aan deze bewindslieden de grond om een fiscale gelijkheid van behandeling te bepleiten voor beide soorten instellingen. Van een werkelijke gelijkheid is voorts slechts in theorie sprake, omdat de ontworpen voorziening geen rekening houdt met het feit dat beleggingsmaatschappijen praktisch nooit zullen liquideren doch beleggingsfondsen in verschillende gevallen wel moeten liquideren of in omvang verminderen, zodat het fiscale zwaard niet de beleggingsmaatschappijen, doch wel de fondsen treft en op een zodanige manier, dat de laatste praktisch niet verder overeenkomstig hun opzet zullen kunnen blijven werken.

Op het Ministerie van Financiën denkt men heel licht over de bezwaren van de fondsen. Men vindt dat de fondsen dan het royement maar moeten afschaffen en vervangen door inkoop van bewijzen, die dan later kunnen worden verkocht. Het is duidelijk dat dit géén oplossing voor de fondsen is, omdat zij daarmee het gevaar aantrekken, dat heeft geleid tot het verdwijnen van verschillende beleggingsmaatschappijen. In die oplossing wordt er impliciet vanuit gegaan, dat liquidatie nimmer zal plaatsvinden en derhalve ook nooit belasting over de koersverschillen zal behoeven te worden betaald. Onder die omstandigheden is het echter zinloos de fondsen te belasten met het bijhouden van een extra fiscale boekhouding. In deze opvatting is het fiscale belang zo gering, dat alle daarvoor te maken kosten als een verspilling moeten worden aangemerkt.

Een *beleggingsmaatschappij* is een vorm van collectief beleggen welke vooral voor beginnende beleggers van belang is. Deze vorm verdient een fiscale behandeling, welke voor de houders van aandelen geen zwaardere lasten oplevert dan bij rechtstreekse belegging.

Een *beleggingsfonds* is een *andere* vorm van collectief beleggen, welke later is ontstaan en enkele voordelen heeft boven de beleggingsmaatschappij. Het is een resultaat van een gezonde en efficiënte ontwikkeling. Er is geen enkele reden om deze ontwikkeling door fiscale maatregelen een halt toe te roepen.

Er zou eerder aanleiding bestaan maatregelen te nemen tegen het feit dat levensverzekeringmaatschappijen zich als concurrenten in de strijd op de beleggingsmarkt hebben geworpen door middel van spaarprogramma's, waarvoor geen enkele fiscale hindernis bestaat en waarbij zelfs de genoten dividenden onbelast blijven, omdat het geheel gekoppeld is aan een dalende risicoverzekering.

De aan de herziening van de vennootschapsbelasting gekoppelde wijziging van de inkomstenbelasting maakt de

uitvoering van de laatste belasting nog moeilijker dan reeds thans het geval is, iets waarop men bepaald niet zit te wachten.

De creatie van het „fonds voor gemene rekening” moge fiscaal-technisch een aardige, zelfs knappe, vondst zijn, zij houdt geen rekening met de hierboven omschreven wettelijke verschillen tussen de onderscheiden soorten instellingen. De bezwaren van de regeling vooral voor de besloten fondsen met roeyement als enige mogelijkheid van vervreemding zijn van dien aard, dat zij een verdere gezonde ontwikkeling onmogelijk maken.

Aangezien de noodzaak tot invoering van de regeling ontbreekt, de budgettaire betekenis verwaarloosbaar is en de regeling bovendien verschillende elementen van willekeur en discriminatie bevat, dient zij m.i. uit het wetsontwerp te worden verwijderd.

C. P. A. Bakker

Economisch-statistische berichten

De directeur van het Economisch Instituut voor het Midden- en kleinbedrijf (EIM), Drs. P. M. van Nieuwenhuyzen, geeft in een recente uitgave van het EIM (*De toestand in het midden- en kleinbedrijf in 1968; verwachting voor 1969*) zijn mening over het reilen en zeilen van het m.k.b. in 1968, waaraan hij een beschouwing koppelt over wat in 1969 voor deze sector verwacht mag worden. Daarover zegt Van Nieuwenhuyzen o.a.:

„De slotsom kan luiden dat de stijging van het ondernemersinkomen in de detailhandel en in de horecasector, zomede in die sectoren van het ambacht waarvan het omzetverloop nauw samenhangt met het verloop der consumptieve bestedingen, in 1969 zeer waarschijnlijk ongunstiger zal zijn dan in 1968, aangezien het niet aannemelijk lijkt dat een ongunstige verhouding tussen omzetstijging enerzijds en de stijging van lonen en andere kosten anderzijds, gecompenseerd zal worden door een verruiming van de brutomarge. Gegeven de sterke prijsstijging van de uitgaven van gezinshuishoudingen moet worden verwacht dat het *reële* inkomen *aanmerkelijk* lager zal zijn dan in het afgelopen jaar”.

Aan deze publikatie ontleen we tenslotte de navolgende cijfers, die de procentuele stijging weergeven van de geldomzetten in 1968 t.o.v. 1967 in een aantal branches in het m.k.b.:

Voedingsmiddelen

aardappelen, groenten en fruit	4
bakkers	5
kruideniers-bedieningszaken	5
kruideniers-zelfbedieningszaken	9
melk en zuivelprodukten	5
slagers	4

Duurzame consumptiegoederen

boekhandel	12
goud, zilver, juwelen en uurwerken	6
huishoudelijke artikelen enz.	6
kantoorboekhandel	11
schoeisel	5
textiel	6
woningtextiel en meubelen	15

Genotmiddelen

alcoholhoudende en -vrije dranken	2
banketbakkers	4
tabaksartikelen	4

Overige branches

drogisten	6
kappers-heren	8
kappers-dames	6
parfumerieën, cosmetica en toiletartikelen	5
schoenherstellers	—3

Eveneens van het EIM is de tweedelige uitgave *koopavond Rotterdam*. Het eerste deel daarvan, „Onderzoek winkelbedrijven”, gaat na welke de invloed is van de nu enige tijd bestaande wekelijkse koopavond in Rotterdam op de omzetten en op de spreiding van die omzetten over de week. Ook het kosten- en rentabiliteitsaspect wordt behandeld.

Het tweede deel, „Onderzoek consumenten”, onderzoekt op welke wijze de consument zich tegenover het experiment te Rotterdam gedurende de proefperiode heeft opgesteld.

Uit de resultaten van de beide onderzoeken blijkt o.a.: dat voor het Rotterdamse distributie-apparaat *als geheel* de wekelijkse koopavond geen zichtbare verruiming van de geldomzetten tot gevolg heeft gehad; dat de bestedingen op de koopavonden in hoofdzaak betrekking hadden op geregeld gekochte gebruiksgoederen, zoals textiel en schoeisel; dat vooral de winkels in het centrum bij een koopavond de grootste baat hadden; dat de omzetbeweging over 1968 in de bedrijven met avondverkoop niet onbelangrijk gunstiger was dan die in winkels die niet aan de proefneming deelnamen; dat wijzigingen in het weekpatroon van de geldomzetten zich vrijwel beperkten tot verschuivingen op de vrijdag zelf; dat ruim de helft van de Rotterdamse consumenten voor handhaving van de koopavond is en slechts 18% tegen.

Onderstaande tabel geeft nog enige cijfers over de verdeling van de omzetten over de dagen van de week.

Procentuele verdeling van de weekomzetten over de dagen van de week in een aantal aan het onderzoek te Rotterdam deelnemende winkelbedrijven a)
(periode: 9 t/m 21 september 1968)

	Branchegroep: dagelijkse levensbehoeften		Branchegroep: geregelde gekochte gebruiks-goederen		Branchegroep: aperiodisch gekochte gebruiks-goederen	
	Winkels zonder avond-verkoop	Winkels met avond-verkoop	Winkels zonder avond-verkoop	Winkels met avond-verkoop	Winkels zonder avond-verkoop	Winkels met avond-verkoop
Maandag	9	10	10	8	7	7
Dinsdag	13	11	16	12	16	17
Woensdag	10	9	15	15	13	13
Donderdag	15	14	14	12	14	12
Vrijdag - dag	24	20	16	13	19	14
Vrijdag - avond	—	6	—	7	—	4
Zaterdag - ochtend	16	13	11	12	12	12
Zaterdag - middag	13	17	18	21	19	21
Indexcijfer weekomzet per vestiging (gemiddelde alle betrokken winkels = 100)	84	171	69	166	68	176
Aantal betrokken winkels	233	51	138	68	90	46

a) Exclusief warenhuisvestigingen.

Twente en de achtste medische faculteit

I. Het Limburgse madeliefje en de Twentse muurbloem

Zeg het met bloemen. Het klinkt in dit voorjaar zoveel lieflijker dan: „iets over besparingen en verkwistingen”. In alle eerlijkheid: de titel is een plagiaat. Het is het opschrift van een artikel van de hand van de vakbondsbestuurders J. van Gils (St. Lambertus) en L. Doeve (Unitas) verschenen in het dagblad *Tubantia* van 2 april jl. Een beschouwing gewijd aan de discriminatie die Nederland bedrijft bij de benadering van Limburg en Twente.

Het uitstekende, soms felle, verontwaardigde betoog, waarbij deze insiders de grote ongelijkheid van de behandeling van de Limburgers en de Twentenaren omschrijven, schoot ons te binnen bij de lezing van het artikel: „Vestiging achtste Medische Faculteit; besparingen en de invloed op de werkgelegenheid” van Prof. Dr. Th. A. Stevers in *ESB* van 26 maart jl. Nu er in een weerwoord van Drs. W. P. G. Toorenaer (*ESB* van 30 april jl.) nog meer aandacht wordt gevraagd voor bepaalde besparingen bij het snel tot ontwikkeling brengen van een universiteit (!) in Zuid-Limburg, zijn wij zo vrij hiertegen in het geweer te komen.

Een van de beleidslijnen van onze actie om de achtste medische faculteit zo mogelijk aan de T.H. Twente verbonden te krijgen is: „Laten we ons niet afzetten tegen de andere kandidaten”. Wij begrijpen immers heel goed, dat Eindhoven, Maastricht en Tilburg — in alfabetische volgorde opgesomd — hun kansen verdedigen. Natuurlijk kunnen zij bepaalde facetten in een gunstig licht doen schitteren. Het zij hun van harte gegund! Maar het leek ons juister onze motiveringen alleen op Twente te concentreren en niet ten koste van wat dan ook te betogen.

Dat er in het rapport van de Commissie-Van Walsum — het spijt ons dit te moeten zeggen — op onjuist-denerende wijze over bepaalde medische verhoudingen in Twente is geschreven, heeft ons bitter gestemd. Dit te meer omdat de Commissie als zodanig geen enkel Twents ziekenhuis bezocht. Dit vooral omdat de wijze waarop deze „zegen van de twijfel” via kabar angins (geruchten, verspreid door de wind!) tot stand kwam, de insiders in de medische wereld maar al te goed bekend is. Op zulke fouten hebben wij tijdens manifestaties in Enschede, Winterswijk en Hengelo krachtig gereageerd.

Maar goed, wij vertrouwden op de redelijkheid van onze argumentatie, weergegeven in een beknopte brochure. Wij konden immers bieden, zeer veel bieden:

1. De samenhang van technische wetenschappen, maatschappijwetenschappen en medische wetenschappen. Drie onder één dak, onder één bestuur, op één terrein van 220 ha. Iets wat zo nergens anders in Nederland mogelijk is.
2. De aanwezigheid van zeven goed geoutilleerde ziekenhuizen in één sterke stedelijke agglomeratie: Stedenband Twente.
3. De mogelijkheid van de stichting van een academisch ziekenhuis in Twente, dat zich omringd zou weten door een aan alle te stellen eisen voldoende aantal affiliatie-bedden.
4. Het feit dat het bouwen, dat thans nog steeds voort-

gaat, gewoon gecontinueerd zou kunnen worden; iets wat tijd én geld spaart. Want wij bouwen goedkoop in Twente; in vergelijking met het Westen en ook elders van 10% tot 20% goedkoper.

5. De aanwezigheid van vele voorzieningen waardoor nieuwkomers zonder meer opgevangen kunnen worden; hierbij noemen wij slechts de mensa, de sport-accomodaties, de studentenhuisvesting, de geestelijke verzorging, de medische zorg, en alle faciliteiten van het studentenleven.

6. De presentatie van het gewest; van de kandidaat-vestigingsplaatsen is Twente immers de enige die een groot gebied als draagvlak heeft.

7. De bevolkingsconcentratie van de dubbelstad Enschede/Hengelo in dit gewest; een bevolkingsconcentratie die in de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening als een van de eerste orde wordt genoemd.

8. De wens om tot een optimale spreiding van de voorzieningen voor de bevolking in Noord- en Oost-Nederland te komen; een gebied van drie miljoen mensen met slechts één universiteit en één hogeschool in opbouw.

9. De constatering dat Twente een verlichting voor de andere medische faculteiten betekent; geen van de bestaande universiteiten zal door de vestiging van de achtste medische faculteit in Twente a.h.w. gehinderd worden.

10. De zekerheid dat de vestiging van een medisch centrum geheel past in de streeksgewijze opbouw van de gezondheidszorg in Nederland.

Wij hebben nimmer iets gevraagd in de vorm van een uitbreiding van de werkgelegenheid, een tewerkstellen van meer bouwvakkers; nimmer gewezen op een besparing op de in Twente schaarse steunmaatregelen.

Nu men echter in Maastricht deze laatste argumentatie wel aanvoert; ja letterlijk schrijft:

„Deze besparingen zijn in absolute zin zo groot, nl. meer dan f. 200 mln. op een investering van f. 400 mln., dat het onbegrijpelijk is, dat de rijksoverheid nog aarzelt hiertoe te besluiten”;

nu moeten wij ons voornemen „lief te zijn voor de mededingers” toch heel even laten varen.

In Twente zijn ons de moeilijkheden immers bepaald niet bespaard gebleven. In Twente waren in 1962 38.485 personen werkzaam in de katoen-, rayon- en linnenindustrie. Medio 1968 was dit cijfer volgens het CBS 24.221 of 14.264 man minder (voor geheel Nederland was deze vermindering sedert het begin van de jaren vijftig: 20.000 personen). Op eigen kracht moet Twente deze problematiek opvangen. Veel meer staat hierover geschreven in het reeds aangehaalde artikel in *Tubantia*.

Zeker, wij begrijpen heel goed hoe groot het drama in Limburg is. Het sluiten van de mijnen, het programma van herstel van werkgelegenheid dat tot 1971 liefst 24.400 man omvat; het was, het is groot van proporties. Maar thans blijkt reeds, dat de steunmaatregelen inmiddels al zeer

veel baat hebben verschaft. Bij het sluiten van bedrijven wordt gewacht tot er plaatsvervangende werkgelegenheid is. Terecht, want deze hele problematiek moet met de grootst mogelijke voorzichtigheid worden opgelost.

Om nu echter op deze situatie de redenering op te bouwen dat de vestiging van de achtste medische faculteit — er wordt een passant zelfs over een complete universiteit gesproken — een besparing aan kosten door een afnemen van de steunmaatregelen zou opleveren, geeft ons toch de aanleiding om hier meerdere vraag- en uitroeptekens bij te plaatsen.

Indien men aan Maastricht en ook aan Tilburg de status van probleem-stad of probleem-streek toekent en daarvoor fondsen ter beschikking stelt, gaat het niet aan t.o.v. een gewest als Twente — dat niet zo vertroeteld wordt, maar zelf zijn problemen dient op te lossen — van grote besparingen op die steun te spreken.

En indien dan nog het argument van de snelheid gehanteerd wordt, mogen wij er misschien op wijzen, dat thans reeds ca. 7.000 à 8.000 m² ruimte in Twente ter beschikking zou kunnen worden gesteld. Een oppervlakte die misschien beter spreekt als men weet dat de eerste preklinische ruimte van de zevende medische faculteit in Rotterdam 3.000 à 4.000 m² bedroeg. M.a.w. in Twente kan men nog sneller starten zonder direct te bouwen. Tot zover deze collectieve Twentse reactie.

Dat ik mij in het bovenstaande niet begeven heb op de paden van Prof. Stevers en Drs. Toonen (misschien moet ik zeggen: de Heer F. Dohmen) wil niet zeggen dat mij de methodiek van het argumenteren over details uit hun discussies onbekend is, maar is meer het gevolg van tijdsgebrek. In het hierop aansluitende artikel van Drs. P. Snel wordt hier verder aandacht aan besteed.

Mij gaat het om de wens wat meer kunstmest voor de Twentse muurbloem te mogen ontvangen. De besparingen op steunmaatregelen en de invloed van een vestiging van een medische faculteit op de werkgelegenheid acht ik zeker niet onbelangrijk. Het zou echter ten enenmale onjuist zijn deze nu weer in aanmerking te nemen als men deze punten bespreekt bij een gewest als Twente, waaraan deze steun nota bene bewust onthouden is. Dat men ons de boontjes zelf laat doppen, prachtig. Maar laat men ons dan niet voor de voeten lopen.

Boven alles achten wij de andere, in dit artikel reeds opgesomde, argumenten te prevaleren. Immers, wat het zwaarste telt is dit: hoe wordt de wetenschap, hoe wordt de gezondheidszorg het meest gediend? Wij zijn de mening toegedaan, dat Twente er is voor de achtste medische faculteit en niet omgekeerd.

Dr. W. T. Kroese

II. Notities bij de artikelen van Prof. Stevers en Drs. Toonen over besparingen en invloed op de werkgelegenheid

Het artikel van Prof. Dr. Th. A. Stevers sluit met twee conclusies:

1. De effecten van de medische faculteit op de besparing aan kosten en op de toeneming van de werkgelegenheid c.q. afneming van de werkloosheid voor de regio's Zuid-Limburg en Tilburg zijn gelijk.
2. De kwantitatieve betekenis van deze effecten is minder groot dan door de SWOL wordt gesuggereerd.

We beperken ons in deze notities tot de effecten van de vestiging van een *medische faculteit*, zoals Prof. Stevers doet in tegenstelling tot Drs. Toonen, die de invloed van vestiging van een *universiteit* in Zuid-Limburg nagaat.

ENIGE AANTEKENINGEN BIJ CONCLUSIE 1

Deze conclusie is niet geheel juist. hetgeen door Prof. Stevers overigens niet voor onmogelijk wordt gehouden en terecht afhankelijk wordt gesteld van de startdatum van de bouw van de medische faculteit (*ESB*, 26 maart 1969, blz. 306-2e kolom). In dit licht bezien is het duidelijk, dat in de regio's zonder I.P.R.-regeling, maar met een structurele werkloosheid van een vrij langdurige aard, alleen de besparingen op kosten van werkloosheidsuitkeringen toegerekend moeten worden aan de vestiging van een medische faculteit. Deze besparingen kunnen de besparing op I.P.R.-premies overtreffen, zoals in het Zuidlimburgse geval. Zij zijn in het algemeen moeilijk exact te berekenen, omdat ze afhangen van de hardnekkigheid, waarmee de werkloosheid voortduurt en ook van de mate van mobiliteit der werklozen.

Aangezien ook deze besparingen zeer hoog kunnen worden, is de geuite onbegrijpelijkheid ten aanzien van het

beleid van de centrale overheid in punt 2 van de samenvatting van het artikel van Drs. Toonen ook niet geheel begrijpelijk. Dat tevens Prof. Stevers in punt 3 van zijn naschrift (*ESB*, 30 april 1969, blz. 434-2e kolom) toch een poging doet om de toekomstige ontwikkeling van de structurele werkloosheid in Tilburg exact aan te duiden en tracht de problemen van Limburg hiertegenover gering te schatten, is noch een bijdrage tot een overtuigende argumentatie, noch een ondersteuning van zijn mening, dat men de discussie zakelijk dient te houden. Uit de cijfers blijkt duidelijk, dat het proces van herstructurering in de mijnstreek intensiever is dan in Tilburg e.o. en Twente en dat de mijnbouw in de mijnstreek meer werknemers zal afstoten dan de textielindustrie in Twente en Tilburg e.o.; het is alleen moeilijk te zeggen hoeveel meer, aangezien het toekomstige werknemersbestand in de textielindustrie niet bekend is, maar zeker niet nihil zal zijn (zie tabel 2).

Bij een objectieve beschouwing van de problematiek der structurele werkloosheid in Nederland, kan men zich afvragen, of niet in het algemeen gesteld moet worden, dat de I.P.R.-regeling in bepaalde regio's is ingesteld met de kennelijke bedoeling om met name door middel van het aantrekken van particuliere bedrijven te komen tot de oplossing van het werkloosheidsprobleem. Het is dan eveneens aannemelijk, dat regio's met dezelfde problemen van werkloosheid en herstructurering, waarvoor de I.P.R.-regeling werd ingesteld, bij uitstek de regio's zijn, waarvoor andere oplossingen geschikt zijn.

Een vergelijking van Twente en Tilburg e.o. toont aan, dat de economische problematiek van deze regio's een sterke overeenkomst vertoont. Beide regio's waren en zijn nog in hoge mate afhankelijk van de textielsector en zijn de laatste jaren aan een intensieve herstructurering onder-

worpen. De zwaarte der problematiek in Twente is daarbij enigermate groter. Zoals blijkt uit tabel 1 is de afhankelijkheid der economie van de textielsector in Twente enige procenten hoger, wat zijn weerslag o.a. vond in een grotere teruggang van de industriële werkgelegenheid bij eenzelfde procentuele daling van arbeidsplaatsen in de textielsector (zie tabel 2). Ook de bevolkingsontwikkeling is in Twente aanmerkelijk langzamer dan in Tilburg e.o. Bovendien speelt dit gehele economische proces in Twente zich af op grotere schaal. Twente heeft een bevolkingsomvang van ca. 475.000, o.a. groter dan de Mijnstreek (ca. 415.000). De arbeidsreserve van Twente (3.400 waarvan 2.100 geschikte werklozen) is dan ook groter dan in Tilburg (eind april 1969: 1.780 totaal) en zowel in zijn geheel, als wat betreft de bouwvakarbeiders (zie tabel 4) van voldoende omvang om arbeidskrachten te leveren voor werkgelegenheid, die door de bouw en het bestaan van de medische faculteit worden geleverd. Een en ander wordt door Drs. Toonen voor Tilburg e.o. in twijfel getrokken (*ESB*, 30 april 1969, blz. 433-1e kolom). We laten dit punt verder rusten.

Een bijkomend voordeel van de regio Tilburg is, dat deze vrij gunstig en niet ver verwijderd ligt van diverse belangrijke werkgelegenheidsconcentratiepunten, die een gunstige economische ontwikkeling hebben (Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Antwerpen, Rotterdam, de Belgische Kempen). Het is daarom niet onmogelijk, dat door migratie, pendel en groei van eigen werkgelegenheid als gevolg van de I.P.R.-regeling de werkloosheid vrij gauw verdwijnt. De berekende besparingen als gevolg van vestiging van een medische faculteit, welke alleen aanwezig zijn, indien in de jaren na het starten met de bouw de I.P.R.-regeling nog van kracht is, hebben tevens gezien bovenstaande, een vrij wankel basis. Dit wordt ook opgemerkt door Drs. Toonen (*ESB*, 30 april 1969, blz. 433-1e kolom).

Door de vrij geïsoleerde positie van Twente is de mogelijkheid om werklozen in te schakelen in het economisch groeiproces van omringende regio's relatief gering. Dat de ontwikkeling van de arbeidsmarktsituatie in het Zuiden van Nederland al veel gunstiger is dan in het Oosten blijkt uit de cijfers van de arbeidsreserve sinds juni 1968 (zie tabellen 3 en 4). Met name de werkgelegenheid in de bouwsector is in het Zuiden relatief sterk verbeterd. De laatste ontwikkeling heeft tevens een ongunstig effect op de bouwkosten en opleveringstermijn van gebouwen voor een medische faculteit.

Wat betreft de bouwkosten (excl. outillage) voor een medische faculteit: voor Tilburg worden deze door Prof. Stevers gesteld op f. 135 mln.; voor Twente zijn deze kosten enige tientallen procenten lager begroot; voor Limburg zijn de bouwkosten hoger op grond van volledige afwezigheid van bepaalde centrale voorzieningen en de noodzaak tot meer ontsluitingsmaatregelen dan in Tilburg of Enschede.

ENIGE AANTEKENINGEN BIJ CONCLUSIE 2

Deze is m.i. juist, maar men moet leren meerdere factoren in acht te nemen dan alleen de niet geheel juiste basis voor de berekening van de kwantitatieve betekenis van de medische faculteit (nl. uitgebouwd tot een universiteit).

Uitgaande van het door de vestiging van de medische faculteit tenslotte uit de eigen beroepsbevolking te recruterende aantal arbeidsplaatsen van ongeveer 600 (na de bouw), kan worden gesteld, dat het relatieve effect daarvan op de werkloosheid in Zuid-Limburg zeer gering is. In procenten

TABEL 1.

Enige cijfers over de economische structuur van de Mijnstreek, Tilburg e.o. en Twente.

Beroepsbevolking, werkzaam in de nijverheid, als percentage van de totale beroepsbevolking in 1960 (Volkstelling)

Mijnstreek	West: 63,2	Oost: 65,8
Tilburg e.o.	Tilburg: 57	omgeving Tilburg: 53,3
Twente	58,6	
Nederland	42,2	

Werkgelegenheid in de grootste industriële sectoren en chemie der diverse regio's als percentage van de totale industriële werkgelegenheid

	Mijnbouw		Textiel		Metaal	Chemie	Leder en rubber
	1964	1968	1962	1968	1968	1968	1968
Mijnstreek	71,8	57,0			14,9	11,6	
Tilburg e.o.			40,5	28,5	21,8	2,3	24,2
Twente			49,5	36,8	31,5	2,8	2,7

TABEL 2.

Gemiddelde jaarlijkse groeipercentages van bevolking en van werkgelegenheid in Mijnstreek, Tilburg e.o., Twente en Nederland (bevolking: over de periode 1964-1968, Nederland 1963-1967; werkgelegenheid: Mijnstreek 1964-1968, Tilburg e.o. en Twente 1962-1968 en Nederland 1963-1967)

	Mijnstreek	Tilburg e.o.	Twente	Nederland
Bevolking	+ 1,0	+ 1,5	+ 0,9	+ 1,3
Beroepsbevolking	+ 1,0	+ 1,5	+ 0,9	+ 1,1
Werkgelegenheid				
Mijnbouw (alleen Mijnstreek)	- 9,8			
Textiel (alleen Tilburg e.o. en Twente)		- 6,1	- 6,1	
Overige industrie	+ 4,3	+ 1,3	+ 1,2	
Totale industrie	- 5,8	- 1,7	- 2,4	+ 0,6
Overige sectoren plus saldo uitpendel minus inpendel	+ 6,2	+ 3,1	+ 3,6	+ 1,0

TABEL 3.

Arbeidsreserve/mannen, als percentage van de mannelijke afhankelijke beroepsbevolking

	1968 juli	1969	
		januari	april
Gewest Enschede	5,5	5,7	4,4
Twente	3,9	4,2	2,9
Overijssel	3,5	4,0	2,7
Gewest Tilburg	4,2	4,5	3,1
Noord-Brabant	3,1	3,7	2,4
Limburg	4,0	3,9	2,8

Totale arbeidsreserve per ultimo april 1969:
 Gewest Enschede — 1.776, waarvan 992 geschikt
 Twente — 3.438, waarvan 2.105 geschikt

TABEL 4.

Ontwikkeling arbeidsreserve in de bouwsector per ultimo genoemde maanden

	maart 1968		september 1968		maart 1969	
	absolute aantallen	in %	absolute aantallen	in %	absolute aantallen	in %
Twente	1.800	7,9	590	8,8	1.240	10,2
Overijssel	3.320	14,5	960	14,3	1.950	16,1
Noord-Brabant	6.620	29,1	1.855	27,5	2.711	22,4
Limburg	4.386	19,2	1.285	19,2	1.660	13,7
Nederland	22.820	100	6.710	100	12.130	100

van de totale werkloosheid (incl. het werknemersbestand in de mijnbouw) is dit voor Zuid-Limburg slechts 1,5%, terwijl het voor Tilburg en Enschede ongeveer een vierde deel van de werkloosheid is.

Een nadelig effect van vestiging van de Medische Faculteit in Zuid-Limburg zijn tevens de hogere bouwkosten, niet alleen om de hiervoor genoemde redenen, maar ook — in het geval mijnwerkers voor de bouw nodig zijn — door de hogere looneisen, die deze bouwvakarbeiders zullen stellen. De ruimte op de arbeidsmarkt in de bouwsector is bovendien volgens de cijfers (zie tabel 4) in Limburg snel aan het verdwijnen en zal krap blijven, doordat de verbetering van de infrastructuur op alle gebieden in de volgende jaren al een maximale bouwcapaciteit zal vergen. Ook kan worden gesteld, dat de I.P.R.-regeling inmiddels in staat is gebleken een zeer intensieve herstructurering door te voeren (zie tabel 2), zodat een pessimistische verwachting over het effect van deze regeling niet gewettigd is.

Tenslotte mogen de investeringspremies, welke op de begroting van de rijksoverheid drukken, nooit los worden gezien van het effect, dat deze hebben op de uitgaven voor subjectieve steun aan de mijnbouw en/of op de werkloosheidsuitkeringen. Uit het artikel van Prof. Stevers blijkt bijv., dat in Zuid-Limburg in de loop van zes jaar een besparing op deze uitgaven wordt verkregen van f. 145 mln. door f. 55 mln. aan investeringspremies (ESB, 26 maart 1969, blz. 305-2e kolom). Afhankelijk van het tempo, waarmee de structurele werkloosheid afneemt, kunnen deze besparingen zelfs hoger worden. Ook mag men niet uit het oog verliezen, dat de investeringspremies, hoewel zij kosten zijn voor de rijksoverheid, niettemin een aanzienlijke bijdrage leveren en een stimulans zijn voor de particuliere investeringen en daarmee de groei van het nationaal produkt bevorderen. Daarbij moet dan nog worden geteld het sociale nut, dat deze arbeid voor de tewerkgestelden betekent, waarbij in aanmerking moet worden genomen, dat Limburgers niet zeer mobiel zijn (Limburg is een aantrekkelijk woongebied).

Indien de centrale overheid toch in meer directe zin iets zou willen doen voor Zuid-Limburg, ware spreiding van nog andere overheidsdiensten te overwegen: bijv. diensten,

die dicht bij Brussel en in een aantrekkelijk woongebied gevestigd dienen te zijn.

Wij zijn het geheel eens met Prof. Stevers (ESB, 30 april 1969, blz. 434; pt. 5), dat in het geval van een hogere onderwijsinstelling aan de onderwijskundige aspecten het grootste gewicht dient te worden toegekend (zie o.a. ook pt. 4b). Met name is dit het geval, als de economische argumenten zeer aanvechtbaar zijn en zeker niet alleen voor Tilburg e.o. en Zuid-Limburg pleiten.

SAMENVATTING

Samenvattend kan worden gesteld, dat:

1. ook voor Twente de besparingen door de vestiging van een medische faculteit aanzienlijk kunnen zijn en, zo niet hoger dan voor Zuid-Limburg, dan toch wel hoger kunnen worden dan die besparingen voor Tilburg e.o.;
2. de werkloosheidsproblematiek in Twente in vele opzichten zwaarder is dan in Tilburg;
3. de ruimte op de bouwmarkt in Twente groter is dan in het Zuiden van het land;
4. het effect van de vestiging van de medische faculteit in Zuid-Limburg een in verhouding tot de werkloosheidsproblematiek veel geringere bijdrage levert dan vestiging in Tilburg of Enschede;
5. het proces van herstructurering in Zuid-Limburg sinds 1964/1965 succesvol is verlopen en geen redenen aanwezig zijn, die eenzelfde optimistisch resultaat der I.P.R.-regeling in de toekomst logenstraffen;
6. de besparingen door de vestiging van een medische faculteit in Twente vermoedelijk zeer aanzienlijk zullen zijn, aangezien de structurele werkloosheid daar een hardnekkig karakter blijkt te bezitten; deze situatie is vermoedelijk voornamelijk het gevolg van de onhoudbare concurrentie, die Twente op het gebied van aantrekken van nieuwe bedrijven heeft te voeren met de gebieden, waar steunmaatregelen van de overheid worden toegepast (de desbetreffende gebieden omvatten nl. het grootste deel van Nederland buiten de Randstad: o.a. het gehele Noorden en bijna het gehele Zuiden van het land).

Dr. P. Snel

(medewerker Comité Medische Faculteit Twente)

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

Niettegenstaande in de op 5 mei geëindigde zevendaagse periode de inkrimping van de bankbiljettencirculatie is begonnen en ook valuta's aan de Nederlandsche Bank zijn verkocht, woog de hieruit voortvloeiende verruiming niet op tegen de machtige geldstroom die naar de Staatskas moest worden overgeboekt. Er bleef de banken niets anders over dan, voor zover dat nog kon, in te teren op het kas-saldo en voor het overige een verder beroep te doen op de kredietfaciliteiten van de centrale bank. De rekening-courantvoorschotten stegen hierdoor tot f. 367 mln. Het behoeft geen betoog, dat de bestaande krapte op de geldmarkt nog verder toenam.

Zolang er geen wijziging komt in de betalingsbalans-

positie zal deze situatie aanhouden, waarbij als gevolg van de trendmatige stijging van de bankpapiercirculatie de bedragen, die bij de Nederlandsche Bank moeten worden opgenomen, zullen blijven stijgen.

Dat het kredietrestrictiebeleid in de viermaandsperiode mei tot en met augustus zou worden gehandhaafd stond reeds lang als een paal boven water, niettegenstaande in de thans beëindigde periode de banken het kredietplafond niet hebben doorbroken. In de maanden mei tot en met augustus is de uitbreidingsmogelijkheid der korte kredieten in procenten op nihil gesteld. Omdat in deze periode normaal een seizoenmatige daling in de kredietverlening plaatsvindt, betekent het niet naar boven schuiven van het plafond, dat toch enige ruimte is geschapen voor de trendmatige en de conjuncturele expansie van de kredietverlening.

KAPITAALMARKT

De emissies van de particuliere sector op de openbare kapitaalmarkt bleven in de eerste vier maanden van 1969 wederom ver achter bij de uitgiften in dezelfde periode van vorig jaar. De emissie markt is hierdoor vooral een overheidsaangelegenheid geworden. Van het totale geëmitteerde bedrag van f. 710 mln. werd f. 674 mln. door de overheid opgenomen (Staat f. 573 mln., lagere overheid via Bank voor Nederlandsche Gemeenten f. 101 mln.).

Wanneer men tegenover het bruto bedrag van f. 710 mln. het bedrag van de uitgelote stukken zet, blijkt netto f. 452 mln. nieuw geld uit de markt te zijn genomen.

Op 14 mei staat de inschrijving open op f. 100 mln. 7½% 20-jarige obligaties Nederlandse Gasunie, waardoor de cijfers van de particuliere sector in mei wat omhoog zullen gaan.

	30 dec. 1968	2 mei 1969	9 mei 1969
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80	f. 113,50	f. 114,90
A.K.U.	f. 123,20	f. 118,05	f. 127,35
AMRO-Bank	f. 64,30	f. 58,50	f. 58,10
Nat. Nederlanden	800	960	1005
K.L.M.	f. 212,—	f. 238,50	f. 233,50
Robeco	f. 255,50	f. 252,50	f. 255,90

New York			
Dow Jones Industrials	945	957	962
Rentestand			
Langlopende staatsobligaties ¹ ..	6,63	7,26	7,25
Aandelen: internationales ²	3,4		
lokales ²	3,9		
Disconto driemaands schatkist- papier	5	5½	5½

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	2 mei 1969	9 mei 1969
Algemeen	121	128 — 120	126	128
Internationale concerns	127	136 — 125	134	136
Industrie	119	129 — 118	123	124
Scheepvaart	89	94 — 90	91	92
Banken en verzekering	98	114 — 97	111	114
Handel enz.	122	133 — 121	126	125

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹

Kön. Petroleum	f. 182,90	f. 193,35	f. 195,45
Philips	f. 163,35	f. 189,40	f. 179,80
Unilever, cert.	f. 125,30	f. 123,05	f. 117,35
Zout-Organon	f. 199,80	f. 167,45	f. 167,15

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend. Begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert

gemeente enschede

Enschede — ongeveer 137.000 inwoners — heeft een zich sterk ontwikkelend en wijzigend industrieel patroon.

Het bevorderen van de economische activiteit in de gemeente eist een slagvaardig beleid.

Om dit te kunnen verwezenlijken, is een Bureau Economische Zaken ingesteld.

De economisch staffunctionaris, die aan dit Bureau leiding geeft, heeft op korte termijn behoefte aan een medewerker. Gedacht wordt aan een

JONG ECONOOM

Voor een adequate functievervulling zijn vereist:

- doctoraal examen economie;
- een dynamische instelling, gericht op het bevorderen van economische activiteiten;
- goede contacteigenschappen.

Praktisch verrichte bedrijfseconomische werkzaamheden bij het bedrijfsleven strekken tot aanbeveling.

Het Bureau Economische Zaken heeft een belangrijke functie in het contact tussen plaatselijke overheid en bedrijfsleven. De werkzaamheden hebben betrekking op de aantrekking, vestiging en reorganisatie van bedrijven en diensten.

Het beleid van de gemeentelijke overheid wordt bij voortdurend getoetst aan de economische aspecten.

In verband hiermede zal de taak o.a. bestaan uit:

- het onderhouden en leggen van contacten met het bedrijfsleven;
- administratieve projectvoorbereiding;
- secretariaatswerkzaamheden;
- follow-up controlé van lopende werkzaamheden.

Salaris, afhankelijk van bekwaamheid en ervaring: tussen f 1376,— en f 1676,— per maand, tussen f 1439,— en f 1887,— per maand, of tussen f 1676,— en f 2240,— per maand.

De premie A.O.W. is voor rekening van de gemeente.

Er zijn gunstige voorzieningen, o.m. ziektekostenregeling I.Z.A.

Een woning kan op korte termijn beschikbaar worden gesteld.

Voor gehuwden gelden tevens bepaalde vergoedingen voor pension-, verhuis- en inrichtingskosten.

Belangstellenden dienen een sollicitatieformulier aan te vragen en in te zenden aan de Chef van de afdeling Personeelszaken (Postbus 20), Enschede.

Mededelingen

MANCO'S IN MARKETING

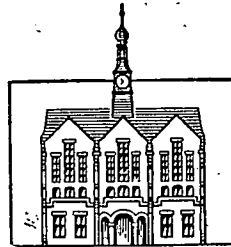
Marketing is voor iedere moderne onderneming een vitaal element voor succes. Marketing houdt in: *op de afnemer gericht denken*. Daarvoor is communicatie tussen afnemer en producent essentieel. De belangrijkste kanalen voor de overdracht van informatie lopen door de bedrijfskolom, van klant via detail- en groothandel naar producent. In deze lange maar vitale verbindinglijnen treden echter storingen op. Deze storingen, het voorkómen en de opheffing daarvan vormen het onderwerp van de internationale studiebijeenkomst op dinsdag 27 mei 1969 in het Nederlands Congrescentrum te Den Haag onder de titel

Manco's in marketing, oriëntatie, informatie, en communicatie in de bedrijfskolom.

Dit congres, dat plaats vindt onder auspiciën van de Stichting Bedrijfskunde te Rotterdam, wordt georganiseerd ter gelegenheid van de 25ste jaarvergadering van de Réunion Internationale des Magasins Populaires et Utilitaires (RIMPU) door het Nederlandse lid van deze organisatie, de N.V. HEMA:

Op het programma staan o.a. inleidingen van Prof. G. Katona („Consumentengedrag in de welvaartsstaat”), E. B. Weiss („Samenwerking of tegenstelling tussen producent en handel”), P. Goldman („De invloed van de consumenten-organisaties”). Prof. Dr. H. J. Kuhlmeijer geeft aan het einde van het congres een samenvatting en enige conclusies.

Aanmeldingen en nadere inlichtingen bij het Congressecretariaat: Organisatie-Bureau Wissenraet N.V., Van Eeghenstraat-86, Amsterdam-Z.; tel. (020) 73 95 51.

ACADEMISCH
ZIEKENHUIS
TE LEIDEN

Het Bestuur van het Academisch Ziekenhuis te Leiden roept sollicitanten op voor de functie van

economisch directeur

De economisch directeur zal, als lid van een meerhoofdige directie, de verantwoordelijkheid dragen voor algemene beheerszaken. Hij zal de leiding en verdere uitbouw op zich nemen van het financieel-economisch en administratief apparaat van het Academisch Ziekenhuis, Leiden. Daartoe behoren eveneens de inkoop, de materieelvoorziening e.d. * Het aantal personeelsleden werkzaam in het Academisch Ziekenhuis bedraagt ± 2.500; nieuwbouwplannen zijn in een vergevorderd stadium van voorbereiding. * Voor deze functie wordt gezocht naar een academicus (bij voorkeur econ. drs.), zo mogelijk met ruime ziekenhuis- of bedrijfservaring in een leidinggevende functie. * Leeftijd niet ouder dan 45 jaar. * Sollicitaties met toelichting en referenties te richten aan de voorzitter van het Bestuur van het Academisch Ziekenhuis, de heer Sidney J. van den Bergh, Rijnburgerweg 10 te Leiden.

GEMEENTE

EINDHOVEN

Bij de afdeling Onderzoek en Statistiek ter gemeentesecretarie kan een

SOCIAAL-ECONOMISCH ONDERZOEKER

worden geplaatst.

TAAK :

De werkzaamheden van de afdeling bestaan uit het verrichten van onderzoek van zeer uiteenlopende aard. Zij omvatten onder meer het verkennen en inventariseren van het object, de mathematische en statistische be- en verwerking van het materiaal, het interpreteren van de door het onderzoek verkregen gegevens en het concluderend rapporteren naar aanleiding van de gevonden resultaten.

VEREISTEN :

Opleiding drs. economie, sociale geografie of planologie en belangstelling voor kwantitatief gericht sociaal-economisch onderzoek; enkele jaren ervaring strekken tot aanbeveling.

GEBODEN :

Afhankelijk van leeftijd en ervaring zal aanstelling geschieden in de rang van hoofdcommies (f 1375,— tot f 1676,— per maand) of hoofdcommies I (f 1535,— tot f 1958,— per maand); vakantietoelage 6 procent; de premie A.O.W. komt ten laste van de gemeente.

Sollicitaties binnen 8 dagen na het verschijnen van deze oproep **onder vermelding van nr. 69.49**, te richten aan de directeur van personeelszaken, Stadhuisplein 1, Eindhoven.

VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

Het Bestuur van de Interfaculteit der Actuariële Wetenschappen en Economie roept sollicitanten op voor de functie van

wetenschappelijk medewerker

De te benoemen medewerker zal zich moeten bezig houden met vraagstukken op het terrein van de **Operations Research**.

Naast belangstelling voor bedrijfs-econometrische problemen is vereist een doctoraal examen econometrie of een vergelijkbare opleiding.

Het salaris wordt, afhankelijk van leeftijd en ervaring, bepaald door npassing in het wetenschappelijk rangenstelsel als voor alle universiteiten van kracht.

Eigenhandig geschreven sollicitaties, vergezeld van een curriculum vitae en onder opgave van godsdienst, te richten aan het Hoofd van de Personeelsdienst Vrije Universiteit, de Boelelaan 1115, postbus 7161, Amsterdam.

DE HAAN, STOL & Co., accountants

Amsterdam

's-Gravenhage

Rotterdam

Utrecht

Arnhem

vragen voor hun kantoor te AMSTERDAM

EERSTE ASSISTENT

met meerjarige ervaring op accountantskantoor; bij voorkeur gevorderd met N.I.v.R.A.-opleiding.

Geboden wordt een zelfstandige functie in de controle- en adviespraktijk die ruime ontplooiingsmogelijkheden biedt.

Honorering en secundaire arbeidsvoorwaarden zijn in overeenstemming met de functie.

Sollicitaties te richten aan :

Museumplein 17 - Amsterdam-Z - Telefoon 731933